

Fritid og funksjonshemming

- Unge funksjonshemmedes forhold til mestring og hindringer i fritid

Masteroppgave i funksjonshemming og samfunn.

David Bertelsen Rodrigues Eusébio

NTNU

Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse

Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap

Forord

Til tross for en sterk inkluderingsideologi, som legger vekt på at alle barn skal ha muligheten til å være på samme arena som alle andre barn, viser det seg at dette ikke alltid er situasjonen for barn og unge voksne med nedsatt funksjonsevne. Lav deltagelse i fritidsaktiviteter med jevnaldrende og tiltakende marginalisering kan ofte oppstå i oppveksten til barn og unge voksne med funksjonsnedsettelse (Wendelborg og Ytterhus, 2009). Innvirkningen av vellykket deltagelse i fritidsaktiviteter for unge funksjonsnedsatte har ut i fra senere forskning vist å kunne ha en betydning for integrering og inkludering i det norske samfunnet (Løvgren, 2009). Videre kommer det frem at ungdom med nedsatt funksjonsevne er mindre delaktige i samfunnsaktiviteter. Deltagelse i slike arenaer kan være viktig for ungdom da dette er en tid hvor identitet og sosiale roller utvikles (King et al. 2010).

Denne masteravhandlingen er bygd opp av en artikkelkappe og en artikkel, hvor begge har tilnærmede tema, men med ulike formål. Artikkelkappen har som mål å presentere eksisterende litteratur, teori og begreper om temaet barn og ungdom med funksjonshemming og deres forhold til fritid. Videre vil artikkelkappen presentere ulike eksisterende muligheter og hindringer for deltagelse i fritidsaktiviteter blant unge funksjonshemmede, og hvilken betydning dette kan ha for det enkelte individ. Artikkelkappen introduserer hovedtemaet for masteravhandlingen og gir en innføring av tidligere forskning på feltet; unge med en funksjonshemming og deres forhold til fritidsaktivitet.

Artikkelen er empirisk basert og vil ta utgangspunkt i den kvalitative delen av det longitudinale forskningsprosjektet «Å vokse opp med funksjonshemming i dagens Norge», i prosjektets fjerde innsamlingsfase. Artikkelens formål er å belyse forholdet respondentene i prosjektets intervjuundersøkelse har til organisert og uorganisert fritidsaktivitet, samt identifisere sosiale barrierer og muligheter for deltagelse i slike arenaer. Artikkelen tar høyde for aktuelle norske politiske føringer og lovverk som har en innvirkning for fritiden til ungdom med nedsatt funksjonsevne.

Med dette som bakgrunn knyttes eksisterende forskning og teori på tema opp mot ungdommene og deres foreldres erfaringer og opplevelser med dagens fritidstilbud for unge med nedsatt funksjonsevne.

Jeg ønsker å rette en stor takk til min veileder professor Jan Tøssebro som gjennom sin kunnskap og engasjement har inspirert meg til å forme og utvikle temaet for oppgaven. Jeg vil samtidig takke for muligheten til å ta del i forskningsprosjektet «Å vokse opp med funksjonshemming i dagens Norge» og benytte datamateriale, som gjorde denne masteroppgaven mulig.

Jeg ønsker også å takke min samboer, Britha for hennes tålmodighet i forhold til korrekturlesning og som en samtalepartner i en ellers meget travel hverdag.

Artikkelkappe.

Muligheter og hindringer for deltagelse i fritidsaktivitet for unge funksjonshemmede

- En fremstilling av samfunnsrelaterte og sosiale faktorer som kan bidra til å fremme eller begrense deltagelse i fritidsaktiviteter for unge funksjonshemmede.

1.0 Introduksjon.....	5
2.0 Retten til deltagelse i fritidsaktiviteter	7
3.0 Begrepet funksjonshemming	8
4.0 En avklaring på begrepet fritidsaktiviteter	9
5.0 Sosial deltagelse – en forutsetning for vellykket fritid?	10
6.0 Utviklingen av «selvet» og sosial identitet.....	11
7.0 Muligheter eller hinder for deltagelse i fritidsaktivitet.....	14
8.0 Eksisterende støtteordningstilbud i dagens samfunn.....	19
9.0 Avslutning	24
10. Referanseliste	27

Artikkel.

Ungdom med nedsatt funksjonsevne i fritid

- En kvalitativ studie med fokus på ungdom i Sør- Trøndelag med nedsatt funksjonsevne og deres forhold til egen fritid.

1.0 Introduksjon.....	2
2.0 Metode.....	7
3.0 Resultat.....	12
4.0 Avslutning	26
5.0 Referanseliste	29

Artikkelkappe.

Muligheter og hindringer for deltagelse i fritidsaktivitet for unge funksjonshemmede

- En fremstilling av samfunnsrelaterte og sosiale faktorer som kan bidra til å fremme eller begrense deltagelse i fritidsaktiviteter for unge funksjonshemmede.

1.0 Introduksjon

Formålet for avhandlingen er å belyse forholdet som ungdom med nedsatt funksjonsevne har til fritid. I avhandlingen vil barrierer og muligheter for deltagelse i organiserte og uorganiserte fritidsaktiviteter presenteres i lys av forskning og litteratur på feltet. Betydningen av deltagelse i fritidsaktiviteter for unge med nedsatt funksjonsevne vil utdypes i artikkelkappen, og vil bli ytterligere presentert i artikkelens hovedfunn ut i fra respondentenes erfaringer. Avhandlingen vil også redegjøre for eksisterende organiserte fritidstilbud, samt uorganiserte fritidsaktiviteter i dagens samfunn. Opplevelsen av å delta i ulike typer fritidsaktiviteter vil bli beskrevet av respondentene i undersøkelsen og vil presenteres i den empiriske artikkelen.

Artikkelkappen vil besvare følgende problemstilling:

Hvilke faktorer kan bidra til å fremme eller begrense deltagelse for unge funksjonshemmede i fritidsaktiviteter og hvilken innvirkning kan samfunnet ha for deltagere i en slik arena?

Med utgangspunkt i forskning på funksjonshemming og fritid presenteres det her en kunnskapsbase over litteratur og teori med tilknytning til unge funksjonshemmedes fritid. Målet med artikkelkappen er å tydeliggjøre hvilke muligheter eller hinder som foreligger for deltagelse i fritidsaktivitet for barn og ungdom med funksjonshemming ut i fra aktuell forskning og teori på området. Innledningsvis vil aktuelle politiske føringer med innvirkning i barns rettighet til fritid introduseres. Deretter vil det presenteres beskrivelser av hvordan begrepet funksjonshemming defineres og bakgrunn for begrepet fritidsaktivitet. Videre påpekes betydningen av det å delta i fritidsaktivitet og hvilken innvirkning dette kan ha for unge funksjonshemmede på bakgrunn av hinder og muligheter som utspiller seg i denne arenaen. Avslutningsvis vil det presenteres ulike former for støtteordninger og virkemidler som eksisterer i dagens samfunn, som kan være med å muliggjøre deltagelse i fritidsarenaer for funksjonshemmede unge i Norge. Artikkelkappen er ment som en innramming av artikkelen. Dens hensikt er å introdusere den empiriske artikkelen med eksisterende forskning, litteratur og utdyping av aktuelle begreper og tema. Teoretiske perspektiver blir redegjort i artikkelkappen på bakgrunn av dens problemstilling og innhold i den empiriske artikkelen. Artikkelkappens teori er med på å avdekke dens problemformulering og samtidig legge et kunnskapsgrunnlag for artikkelens tema. De ulike teoretiske perspektivene og

begrepene som presenteres i artikkelkappen vil utdype elementer fra artikkelen brukt til å forklare respondentenes opplevelse med fritidsaktivitet. Dette vil legge et grunnlag for fremstillingen av artikkelens teoretiske innhold.

Artikkelkappen vil ikke presentere en beskrivelse av artikkelens metode, da denne i sin helhet blir presentert i selve artikkelen.

2.0 Retten til deltagelse i fritidsaktiviteter

I Norge er deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter en lovfestet rett for individ med og uten en funksjonshemming. I 2003 ble De forente nasjoners (FN) barnekonvensjon (1990) tatt inn i menneskerettighetsloven. Dette betyr at den i dag gjelder som norsk lov, som presiseres jf. punkt 31 i barnekonvensjonen om barns rett til deltakelse i lek, fritid, kunst og kulturliv. Denne retten til deltagelse presenteres i St. meld. nr. 40 (2002-2003) og i Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet (2004).

Et av Barne-, og likestillings- og inkluderingsdepartementets overordnede mål er å gi alle barn gode oppvekst- og levekår i deres lokalsamfunn. Lokalsamfunn som skal bistå som trygge og inkluderende arenaer med fungerende tilgjengelighet. Dette uttrykkes spesifikt i St. meld. nr. 39 (2001-2002) som tar for seg oppvekst og levevilkår for barn og unge i Norge. Det er FNs konvensjon for funksjonsnedsatte menneskers rettigheter (2006) som er med å sette rammene for den overordnede politikken på dette feltet (Grue, 2004). I konvensjonens punkt nr. 30 tydeliggjør statenes ansvar for å opprettholde retten mennesker med funksjonshemming har til å delta i kulturelle aktiviteter og tilbud på lik linje med andre. FNs standardregel nr. 7 påpeker statenes ansvar til å sikre at barn med funksjonshemming får like muligheter til fritidsaktiviteter. FNs universelle menneskerettighets deklarasjon påpeker under punkt 27 at alle har retten til deltagelse i kulturelle aktiviteter i samfunnet.

Deltagelse i fritidsaktiviteter kan være med på å fremme den sosiale integreringen av funksjonshemmede unge og kan med dette ha en betydning for deres oppvekst og utvikling (Løvgren, 2009). Selv om dette er en rettighet, viser tidligere studier at unge funksjonshemmede

har et lavere aktivitetsnivå enn unge uten en funksjonshemming (Grue, 2001; St. meld. nr. 40, 2002-2003; Wendelborg og Ytterhus, 2009).

3.0 Begrepet funksjonshemming

Funksjonshemming er et vidt begrep som kan beskrive mange ulike fenomen, med grunnlag i forskjellige forståelsesrammer (Grue, 2004). Norsk politikk innen funksjonshemmingsfeltet har lenge hatt hovedmål rettet mot økt deltagelse og likestilling. For å kunne realisere dette har den overordnede målsetningen medbrakt et fokus på nødvendigheten av å nedbygge funksjonshemmede barrierer i samfunnet. Dette er framstilt som de viktigste forutsetningene for likestilling og deltagelse (NOU 2001:22; Grue, 2004).

Tradisjonelt sett har funksjonshemming vært identifisert som en egenskap ved individet og har vært forbundet med en medisinsk forståelse, hvor funksjonshemming anses som en konsekvens av sykdom og andre biologiske avvik. En slik forståelse kan fremdeles ligge til grunn for den vanlige allmenne oppfattelsen av funksjonshemming (NOU 2001:22). Grue (2001) beskriver funksjonshemming som en form for sosial og kulturell undertrykkelse hvor det blir gjort begrensninger på utfoldelsen til individ med bestemte fysiologiske og biologiske kjennetegn. Løvgren (2009) beskriver funksjonshemming som et resultat av forholdet mellom et individs kvalifikasjoner/ forutsetninger for deltagelse og kontekstuelle krav og betingelser samfunnet setter for deltagelse. Perspektivet plasserer dermed ikke funksjonshemming som et trekk ved det enkelte individ, men anser funksjonshemmingen som et diskriminerende resultat av et samfunnsforhold som ikke gir alle borgere like muligheter.

Den teoretiske forståelsen av funksjonshemming som er utgangspunktet for denne avhandlingen består av en relasjonell forståelse. En slik forståelse vil si at funksjonshemming oppstår da det foreligger et misforhold mellom individets forutsetninger og samfunnets/ miljøets krav. Et slikt perspektiv påpeker at samfunnets utilstrekkelige individuelle, fysiske og sosiale tilpasning skaper gapet mellom individets forutsetning for deltagelse i sine omgivelser (Grue, 2004; Tøssebro, 2005; Løvgren, 2009; Hem, 2000). Denne relasjonelle forståelsen (miljørelativt) kan knyttes til den nordiske måten å forstå funksjonshemming begrepet på, som også anvendes i den norske

politikken (Gustavsson et al. 2005; Tøssebro, 2005). Avhandlingen har tatt utgangspunkt i to ulike nyanser av den relasjonelle forståelsen. Denne forståelsen har to ulike sider ved at en anser funksjonsnedsettelsen som separert fra de funksjonshemmende barrierer i samfunnet. Begrepet *nedsatt funksjonsevne* eller *funksjonsnedsettelse* viser til den fysiologiske, psykologiske eller biologiske aspektet. De samfunnsskapede hindringene og barrierene tilsvarer det andre aspektet som omtales som de *funksjonshemmende forhold* (NOU 2001:22).

4.0 En avklaring på begrepet fritidsaktiviteter

Fritiden kan i følge Fauske og Øia (2003) representere en arena for opplevelser, utprøving og identitetsutvikling. Begrepet fritidsaktiviteter kan deles i to ulike kategorier, organiserte- og uorganiserte fritidsaktiviteter. I denne avhandlingen vil begrepene brukes slik Løvgren (2009) formulerer disse i sin rapport. Begrepet organiserte fritidsaktiviteter kan sikte til aktiviteter som: er voksenstyrte, forhånds avtalte eller foregår jevnlig på avtalte steder og tidspunkt, arrangeres av frivillige eller offentlige organisasjoner. Uorganiserte fritidsaktiviteter kan oppstå i sosiale sammenhenger på og utenfor skole eller hjem. Slike uformelle aktiviteter kan ha sitt opphav fra sosiale nettverk. Denne uorganiserte fritiden med jevnaldrende påpeker Fauske og Øia (2003) som å være det aktuelle stedet hvor mye av den sosiale læringen og utprøvingen utarter seg. En arena som igjen kan være med å underbygge utviklingen av individuell selvstendighet og identitet. På en annen side kan sosiale kontekster i uorganisert fritid være med å sette funksjonshemmingen i fokus, hvor den ofte kan bli ansett som en negativ egenskap siden barn gjennom lek kan reflektere dominerende verdier og normer. Denne fritiden kan være en arena hvor barn gjennom lek kan reprodusere eksisterende sosiokulturelle mønstre. Videre utdypes det at deltagelse i jevnaldrende-miljøer kan være en betydningsfull arena for identitetsutvikling og fortolkning av omverdenen. Det hevdes at barn med funksjonshemming i mindre grad enn barn uten funksjonshemming får deltatt aktivt i slike jevnaldrende-miljøer og mister da muligheten til å utforske seg selv og andre barn i en sosial kontekst med like forutsetninger (ibid; Wendelborg og Ytterhus, 2009).

Hverdagslivet på skolen er en arena hvor unge tilbringer mye av sin tid og har i følge Fauske og

Øia (2003) en sentral rolle i hvordan den sosiale organiseringen av barn og unges fritid formes. Fritiden er derfor ikke separert fra andre arenaer som ungdom deltar i, men kan være med på å sette rammene for hvordan barn og unge organiserer seg sosialt.

5.0 Sosial deltagelse – en forutsetning for vellykket fritid?

5.1 Betydningen av deltagelse

Betydningen av begrepet deltagelse tilsies å bli stadig viktigere i feltet som forsker på funksjonshemmede barn (King et al. 2005). Videre konstateres det at bruken av begrepet er i stand til å fange opp det som er av betydning for barn og ungdom med en funksjonshemming.

Deltagelse i utfordrende og motiverende fritidsaktiviteter er i følge King et al. (2003) og Law et al. (2006) ansett å være en viktig kilde til barn og unges utvikling og velvære. Videre utdypes det at hvis et individ ikke får mulighet til å delta i omgivelsene på lik linje med andre kan det heller ikke utforske og utvikle sosiale, intellektuelle, emosjonelle, fysiske og kommunikative ferdigheter. Dermed konstateres det at individet kan få dårligere forutsetninger for å kunne utvikle seg som enkeltmenneske (ibid). Verdens helseorganisasjon (WHO) definerer begrepet deltagelse ved å knytte det til individets delaktighet i daglige gjøremål som pleie og selvomsorg, evne til mobilitet, sosiale relasjoner, utdanning, arbeid og økonomi (WHO, 2001). Dette er en bred definisjon av begrepet som tar for seg mange deler av et barn og ungdoms liv. I denne artikkelen blir begrepet deltagelse knyttet opp mot ungdoms delaktighet i fritidsaktiviteter.

5.2 Sosial tilhørighet

I følge Larsen & Buss (2008) har mennesket utviklet seg til å leve i grupper eller samfunn. Videre tilsies det at det ligger i menneskets natur å føle behov for sosial tilhørighet og det å bli godtatt av omgivelsene. Løvgren (2009) konstaterer at deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter kan bidra til sosial inkludering og følelse av tilhørighet, men det kan også medbringe en reproduksjon av det sosiale stigmaet og ekskludering som mange funksjonshemmede unge

opplever på andre arenaer. Ut i fra kvalitative undersøkelser foretatt i det longitudinale forskningsprosjektet «Å vokse opp med funksjonshemming i dagens Norge » i prosjektets fjerde innsamlingsfase, ble det tydeliggjort at tema som sosial deltagelse, fritid og vennskap er vanskelige tema for funksjonshemmede unge. Ut i fra resultatene for undersøkelsen viste også funksjonshemmede ungdom tegn til at de deltar i mindre grad i sosiale arena utenom kontakten de har med andre i skole og hjem. Videre kom det fram i undersøkelsen at det sosiale nettverket til de unge funksjonshemmede stort sett besto av familie (Wendelborg, 2010).

I følge Løvgren (2009) har fysiske og sosiale barrierer en hemmende effekt på unge funksjonshemmede deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter. Det poengteres at slike barrierer igjen kan bidra til et negativt selvbilde. Videre påpekes det at sosiale barrierer også kan oppfattes som fikserte og naturlige. Slike sosiale barrierer tilsies å bli forbundet med å ha en sammenheng med trekk hos det enkelte individ i stedet for kontekstbaserte betingelser. For funksjonshemmede unge kan det å oppnå målsettinger for deltagelse i fritidsaktiviteter, erfaringer av anerkjennelse og inkludering være faktorer som igjen kan stimulere til fortsatt deltagelse (ibid).

6.0 Utviklingen av «selvet» og sosial identitet

Kunnskapen om å kjenne en selv er en prosess som et individ utvikler gjennom oppveksten. Denne prosessen begynner fra barnealder og utvikler seg videre frem til voksen alder. Konseptet bak uttrykket «selvet» legger grunnlaget for selvforståelse og hvem en er som et individ i samfunnet (Larsen og Buss, 2008).

6.1 Identitetsutvikling og avvik

I løpet av oppveksten konstruerer og utvikler barn og unge en identitet gjennom interaksjon med omgivelsene (Grue, 2001; Grue, 2004; Larsen og Buss, 2008). En samhandling med omgivelsene som er med på å fortelle individet hvem det er og hvilken plassering det har i det sosiale rommet det lever i (Grue, 2004; Nettleton, 2006; Larsen og Buss, 2008). Et individs identitet kan utvikles ved å akseptere og adoptere sosialt aksepterte roller (Larsen og Buss, 2008). Med utgangspunkt i

tidligere avsnitt (5.0) kan det vises til omgivelsenes påvirkningskraft gjennom reaksjoner i form av stereotype forestillinger til individ med en funksjonsnedsettelse (Grue, 2001; Grue, 2004). Slike stereotype forestillinger kan være fordomsfulle oppfatninger knyttet til funksjonsnedsettelsen et individ har. Ved repeterte opplevelser av at ens kompetanse og evner blir undervurdert kan føre til en negativ oppfatning av en selv i relasjon med ens omgivelser. Funksjonshemmede individ kan identifisere seg med fordommer og stereotype forestillinger de møter i hverdagen og oppleve at de blir marginalisert. En slik negativ prosess som systematisk opprettholder avvik i omgivelsene som til en hver tid anses som norm kan føre til sosial isolasjon og et lavt selvbilde hos unge funksjonshemmede (Grue 2004; Løvgren, 2009; Tøssebro, 2005).

6.2 Konstruksjonen av selvbildet

Både sosiale og fysiske barrierer hemmer funksjonshemmede unges deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter og kan igjen bidra til dannelsen av et negativt selvbilde (Løvgren, 2009). I følge Grue (2004) er det en nær sammenheng mellom hvordan andre mennesker ser og forholder seg til oss, og hvordan vi igjen forholder oss til andre mennesker. Videre presiseres det at å få forståelsen og bevissthet på ens funksjonshemming, samt få identitet basert på funksjonshemmingen ikke er noe som er medfødt. Det er tillært gjennom samspill med andre i de sosiale omgivelsene (Grue, 2004; Nettleton, 2006). Det er utført en undersøkelse foretatt av Løvgren (2009) i regi av Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ved navn Unge funksjonshemmedes fritidsbruk, selvbilde og sosiale tilhørighet. I samarbeid med organisasjonen Unge funksjonshemmede og Nasjonalt dokumentasjonssenter, har undersøkelsen hatt som hovedmål å finne ut hvilke faktorer som spiller inn og har betydning for funksjonshemmede ungdoms deltagelse i organiserte kultur- og fritidsaktiviteter. Et av hovedfunnene i studien fastslår at majoriteten av informantene ikke oppfatter deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter som viktige i deres hverdager. Dette kan igjen være et resultat av tidligere tilegnet erfaring med deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter, hvor forsøk på integrering og inkludering har sviktet. I undersøkelsen kommer det frem at de blir utsatt for negative stereotypier og fordommer i ulike sosiale arenaer hvor de deltar. I følge undersøkelsen og dens informanter hadde de opplevd å ha møtt slike holdninger ved deltagelse i fritidsaktiviteter. Et av resultatene av undersøkelsen viser til en sammenheng mellom beskrivelser av selvbilde og

identitet tett knyttet til hvordan informantene oppfatter at de blir ansett og imøtekommet av deres omgivelser og jevnaldrende. Det konstateres i følge Grue (2004) at stereotype oppfatninger av funksjonshemmede blir skapt fra tidlig alder og kan være mye av grunnlaget for den stigmatisering mange funksjonshemmede møter i samfunnet. Denne stigmatiseringen kan spille inn på selvbilde til individ med en funksjonshemming, og hvordan de betrakter seg selv og egen rolle i sine sosiale omgivelser. Grue (2004) påpeker videre at det vedligger et forventningspress til hvordan individ med en funksjonshemming skal opptre i denne rollen. Forventninger som kan innebære det å spille rollen som støttmottaker eller hjelpetrequende.

6.3 Stigma og stempingsteori – sosiale ulikheter

Stigmat teorien handler om strategier majoriteten av et samfunn bruker i møte med personer som bærer et stigma eller stempel. Stigmaperspektivet er på en måte en forlengelse av stempingsteorien (Tøssebro, 2005). Forskjellene mellom stigmaperspektivet og stempingsteorien forklarer Tøssebro (2005:198) i boken «Kritisk sosialt arbeid» slik:

Stempingsteorien handler primært om hvordan omgivelsenes reaksjoner bidrar til å skape sosiale problemer, altså om årsaker. Stigmaperspektivet, derimot, handler om effekter, om hvilken virkning nedvurderte egenskaper har på daglig samhandling.

Et eksempel kan være at man skal sette seg på bussen og det er to plasser ledig. Den ene plassen er ved siden av en person som har en synlig funksjonsnedsettelse og den andre plassen er ved siden av en person uten noen synlig funksjonsnedsettelse. Med en forventning eller antagelse om av at den funksjonsnedsatte personen bærer et stigma, et avvik fra majoritetens norm, kan man av usikkerhet for egen evne til å takle denne situasjonen velge å unngå å sette seg ved siden av den funksjonsnedsatte personen, og intuitivt velge å sitte med det tilsynelatende funksjonsfriske mennesket.

Samhandling mellom mennesker kan forstås som et samspill mellom identiteter. Samfunnet åpner muligheten for mennesker å strukturere hverandre ut fra kategorier. Dette kan anses som et sosialt system som er til for å forenkle og kategorisere andre mennesker rundt seg ved å knytte dem til

ulike væremåter ut fra samhandling eller utseendemessig oppfatning (Goffman, 1963). Denne kategoriseringen kan virke inn på hvordan mennesker fortolker og forholder seg til hverandre (Grue, 2004) og hvordan samfunnsskapt dominante verdier behandler enkelte mennesker (Tøssebro, 2005). En slik kategoriseringsprosess kan knyttes til å identifisere mennesker ut i fra visuelle eller auditive kjennetegn (Grue, 2004; Nettleton, 2006). Kategorisering av mennesker ut i fra funksjonshemming og gitte negativt ladede egenskaper kan betraktes som diskriminering, som igjen kan lede til segregering (Tøssebro, 2005; Nettleton, 2006). Et slikt kjennetegn kan være et menneskes funksjonsevne, som igjen kan føre til ytterligere funksjonshemming. Ulike væremåter kan fortolkes ut fra stereotyper, som kan være med å tilsi hvilken atferd som blir betraktet som avvikende. Hvis et menneske ikke har synlige kjennetegn av funksjonsnedsettelsen, som for eksempel en hjertefeil, kan inntrykket som vises være motsetningen av hva som i realiteten er dens forutsetning for deltagelse. Det kan da oppstå et gap mellom hva som forventes av mennesket og hva det er i stand til å yte. Det presiseres videre at de opplevde utfordringene og problemene kan bli større jo videre gapet er mellom inntrykket mennesket har gitt fra seg og det faktiske funksjonsnivået (Grue, 2004). Et barn med en «usynlig» funksjonsnedsettelse kan bli kategorisert og vurdert på lik linje med andre barn. Krav kan i et slikt tilfelle bli satt overensstemt med vurderingen av barnet. Når barnet da ikke klarer delta og utføre de aktivitetene som forventes kan det bli påført negative stempel ved å bli ansett som motvillig, lat eller sløv (Grue, 2004; Løvgren, 2009).

7.0 Muligheter eller hinder for deltagelse i fritidsaktivitet

7.1 Barrierer for deltagelse

Deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter kan som tidligere nevnt bidra til sosial inkludering og skape en tilhørighetsfølelse. I følge Løvgren (2009) kan organiserte fritidsaktiviteter også reprodusere sosiale stigma og bli til en ny arena for ekskludering. I Løvgren (2009) rapport kommer det frem at organiserte fritidsaktiviteter har potensialet til å oppstå som åpne og inkluderende arena for deltagelse for mennesker med liten tilhørighet i sosiale nettverk gjennom

skolen. Videre presiseres det at organiserte fritidsaktiviteter skaper en forutsigbarhet over hva som forventes som igjen kan være med å øke graden av selvopplevd kontroll hos deltagerne. Slike aktiviteter kan derfor skape velegnede kontekster for å overkomme fysiske og sosiale barrierer. Løvgren (2009) og Nettleton (2006) konstaterer at kontekstskapte sosiale og fysiske barrierer kan hemme deltagelse for funksjonshemmede barn og unge voksne i organiserte fritidsaktiviteter. Dette kan bidra til et negativt selvbilde. Sosiale barrierer tilsies å kunne bli oppfattet som naturlige og permanente. Disse kan bli betraktet som å ha en nær sammenheng med trekk ved det enkelte individ istedenfor kontekstspesifikke betingelser for deltagelse (Løvgren, 2009).

Ett av hovedfunnene i studien Løvgren (2009) presenterer i sin rapport tilsier at majoriteten av informantene ikke oppfatter deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter som en viktig del av deres hverdag. Dette påpekes å kunne skyldes negative erfaringer barn med en funksjonshemming har ervervet seg fra deltagelse i tidlige organiserte aktiviteter. Videre blir det presisert at informantene betrakter organiserte fritidsaktiviteter som en konservativ arena hvor sosiale barrierer for deltagelse gjenskapes og den enkelte deltager kan bli identifisert med ens tilskrevne funksjonshemming. En annen studie gjennomført av Grue (2001) viser at funksjonshemmede ungdom som deltar i organiserte fritidsaktiviteter har et lavere aktivitetsnivå enn det ungdom uten funksjonshemming.

En studie utført av Holder et al. (2009) tok for seg hvilken effekt aktive og passive fritidsaktiviteter hadde på barn i alderen 8 – 12 år. Undersøkelsen ble utført med 475 barn i Canada. Funnene i undersøkelsen viser at fysisk aktivitet har en positiv korrelasjon med barnas velvære, og aktiviteter som involverer stillesittende atferd og lite fysisk virksomhet har negativ korrelasjon. Det ble også klargjort ut fra funnene at det er en positiv sammenheng mellom foreldres delaktighet i barnas atletiske aktiviteter og barnas velvære. Barns aktiviteter kan ofte bli valgt av deres foreldre. Dette kan igjen føre til at fritidsaktivitet ikke nødvendigvis trenger å korrelere med barns velvære (ibid).

Det sosiale miljøet rundt et barn med nedsatt funksjonsevne kan oppleves å gjenskape negative tilbakemeldinger basert på tidligere opplevelser og erfaringer. Negative tilbakemeldinger som

Grue (2004) sett i sammenheng med sosial interaksjon beskriver som en kilde til påkjenning og stress. Videre konstateres det at stresset kan fremstå av at unge lever et liv fylt med mange forskjellige motstridende diskurser. Den sosiale samhandlingen med andre barn og unge kan bestå av meget forskjellige forventinger til hvilke roller og krav det funksjonshemmede barnet eller ungdommen skal kunne være i stand til å oppfylle. Grue (2004) utdyper en definisjon på begrepet stress som tyder på at det er en opplevd følelse som påvirker et individ på et biokjemisk, fysiologisk, kognitivt og atferdsmessig plan. Videre påpekes det at en stressituasjon kan håndteres enten ved å endre situasjonen som skaper stress eller å tilpasse seg situasjonen. I forhold til et barn eller ungdom med en funksjonshemming kan stresset oppstå ut fra det fysiske og sosiale miljøet barnet tar del av (ibid), og kan oppleves som en uendelig permanent barriere (Løvgren, 2009; Tøssebro, 2005). Ved å utføre individuelle tilpasninger i nærmiljøet kan dette være med å redusere noen av de lokale utfordringene som møter barnet med en funksjonshemming (Grue, 2004; Løvgren, 2009).

Slik det ble presentert innledningsvis i artikkelkappen kan funksjonshemming oppfattes som et misforhold mellom individets forutsetninger for deltakelse og de kontekstuelle premisene som blir lagt for å kunne delta. Det er betingelser og situasjoner i den bestemte konteksten som får det enkelte individ til å få en funksjonshemming. Det er dermed ikke mangel på individuelle ferdigheter eller den nedsatte funksjonsevnen til barnet som fører til en uheldig og problematisk deltagelse, men derimot samspillet mellom individet og de bestemte betingelser som kreves for gjennomføringen av fritidsaktiviteten (Grue, 2004; Løvgren, 2009; Tøssebro, 2005). Løvgren (2009) har ut fra sin studie delt inn hindre for deltagelse i tre kategorier basert på funn i datamateriale samlet inn fra 29 unge respondenter med forskjellige funksjonsnedsettelse, som potensielt kan føre til funksjonshemming. Det første hinderet er sosiale barrierer som handler om undervurdering av kompetanse og mestringskapasitet, samt fordommer i omgivelsene. Det andre hinderet som ble identifisert var fysiske barrierer som refererer til mangel på fysisk tilrettelegging og tilgjengelighet. Det tredje hinderet som ble funnet er manglende kunnskap om konsekvensene av den konkrete funksjonsnedsettelsen. Med dette siktes det til det generelle kunnskapsnivået i samfunnet angående effektene av en funksjonsnedsettelse. Slike effekter kan for eksempel være nedsatt energinivå ved lungesykdom, medisinhåndtering i forbindelse med epilepsi eller andre fysiske eller psykologiske reaksjoner som kan trenge oppmerksomhet. Videre tilsier Løvgren

(2009) at det er en sammenheng mellom disse punktene, hvor økt kunnskap kan være med å redusere både fysiske og sosiale barrierer. Hovedvekten ligger i å prioritere det enkelte individets preferanser og forutsetninger, og objektivt jobbe med å overkomme det som oppleves som hinder i den bestemte aktiviteten. En kontrast til Løvgren (2009) dynamiske orientering om barrierer som fører til redusert deltagelse i fritidsaktivitet kan finnes i King et al. (2003) sin teori. Denne teorien legger vekt på fem hoved barrierer for deltagelse i fritidsaktiviteter: tid, penger, individuelle interesser og preferanser, fasiliteter og ferdigheter. Fokuset i denne forståelsen er rettet mot individets ferdigheter og ulike kontekstuelle, samt materielle faktorer.

7.2 Faktorer som kan fremme deltagelse

Det å delta i formelle og uformelle hverdagsaktiviteter tilsies å være av stor betydning for barn og unges utvikling av ferdigheter, kompetanse, sosial relasjonsbygging og langsiktig mental og fysisk helse (Law et al. 2006). Det finnes egenskaper eller faktorer som kan være med å fremme deltagelse hos individ med en funksjonshemming. Løvgren (2009) har ut i fra forskning på feltet kommet frem til tre hovedkategorier. Den første kategorien handler om at det funksjonshemmede individet oppnår egne målsetninger med deltagelsen som igjen kan være med å gjøre opplevelsen av aktiviteten meningsfull. Den andre kategorien består av å tilpasse forventninger tilknyttet aktiviteten ut i fra individets forutsetninger for deltagelse. Dette kan gjøres ved at individet blir vurdert etter eget beste nivå. Den tredje kategorien handler om at fritidsaktiviteten oppstår som en arena for positive opplevelser med andre der en blir inkludert og respektert.

I følge King et al. (2003) og Law et al. (2006), kan barn og ungdom med kroniske lidelser eller funksjonsnedsettelse risikere å ha lavere deltagelse i ordinære daglige aktiviteter. Unge med fysiske funksjonsnedsettelse har også en tendens til å inngå i mindre varierte fritidsaktiviteter enn det unge uten funksjonsnedsettelse gjør. Videre påpekes det at unge med funksjonsnedsettelse oftere kan inngå i flere stillegående og enslige fritidsaktiviteter, og færre sosiale fritidsaktiviteter av en spontan art. Dette betyr imidlertid ikke at deltagelse i flere fritidsaktiviteter fører til bedre helse, da det å delta i et fåtall meningsfulle fritidsaktiviteter kan i like stor grad føre til velvære og en følelse av tilfredshet (King et al. 2003; King et al. 2005). I en

studie av King et al. (2005) ble det foretatt undersøkelser på unges deltagelse i fritids- og rekreasjonsaktiviteter. Det deltok 427 barn i alderen 6 – 21 år med fysiske og funksjonelle begrensinger i undersøkelsen som fant sted i Ontario, Canada. Undersøkelsene viser blant annet korrelasjoner mellom de unges fornøydhet og preferanse til ferdigheter og forutsetninger listet opp som fem ulike former for aktivitet: rekreasjonsbaserte aktiviteter, fysisk aktive aktiviteter, sosiale aktiviteter, ferdighetsbaserte aktiviteter og ferdighetsfremmende aktiviteter. Resultatet av undersøkelsen viser at det finnes en lav signifikant sammenheng mellom fornøydhet ovenfor sosial kompetanse/ferdigheter og aktiviteter som var sosiale og basert på fritid. Det fantes også en moderat signifikant sammenheng mellom preferanse for sosial kompetanse/ferdigheter og sosiale aktiviteter. Funnene i undersøkelsen hadde fra små til en moderat korrelasjon (0.15 – 0.30). Resultatene var likevel statistisk signifikante og ga et inntrykk av at det finnes statistiske sammenhenger mellom hva funksjonsnedsatte unge liker og foretrekker av deres sosiale ferdigheter/kompetanse og sosiale aktiviteter.

For noen individ med nedsatt funksjonsevne kan det oppfattes som betryggende å delta i organiserte fritidsaktiviteter. I tilfeller der et individ har en funksjonsnedsettelse som fører til abnorm atferd som stiller individet avvikende i forhold til normer og sosiale koder, kan deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter gjøre det lettere å delta. Dette kan for eksempel være tilfellet for individ med epilepsi. En som er rammet av epilepsi kan frykte at andre vil bli redde og trekke seg unna hvis de vitner til et anfall. Samtidig kan uvissheten om når neste anfall vil kunne inntreffe ofte være med å føre til angstfølelser og depresjon (Løvgren, 2009). I Løvgren (2009) studie kom det frem at det å miste bevisstheten i korte øyeblikk kan påvirke læring i en skolesetting og sosialt samvær. Videre påpekes at det kan oppleves som mer betryggende for individ rammet av epilepsi å delta i fritidsaktiviteter i en organisert setting hvor det besittes kompetanse og aksept for funksjonsnedsettelsen. Omgivelsenes reaksjon på et eventuelt anfall kan være noe av årsaken til at individ rammet av epilepsi ikke ønsker å delta i fritidsaktiviteter og få nye sosiale relasjoner (ibid). Økt kunnskap rundt det komplekse forholdet mellom barn og deres omgivelser kan være med å definere, samt fremme deres deltagelse i fritidsaktivitet (King et al. 2003).

Law et al. (2006) gjennomførte en longitudinal studie som undersøkte deltagelse i formelle og uformelle aktiviteter utenom skolen hos barn og ungdom med fysiske funksjonsnedsettelser i

skolealder. Det var 427 barn og ungdom i alderen 6 – 14 år og deres foreldre med i undersøkelsen som ble utført i Canada. Funn i undersøkelsen indikerer at deltagelsen hos barn og unge med fysiske funksjonsnedsettelse i uformelle aktiviteter utenfor skolens regi er større, mer omfattende og mer intensiv enn deltagelsen i formelle aktiviteter. Deltagelsen i formelle aktiviteter var lavere og mindre intensiv. Dette resultatet kritiseres igjen, da deltagelse i organiserte formelle aktiviteter kan anses som viktig for utviklingen av ferdigheter, kompetanse, sosial relasjonsbygging og langsiktig mental og fysiske helse. Barnas deltagelse var mindre allsidig når de hadde familier som hadde liten økonomisk inntekt, alene foreldre eller foreldre med lavere utdanning (ibid).

7.3 Mestringsstrategier

Mennesker kan ha mestringsstrategier som hjelper en i møte med hverdagen og takle det eventuelle presset omgivelsene vil kunne gi (Grue, 2004; Løvgren, 2009). Individ med en funksjonshemming kan igjennom individuelle mestringsstrategier gjøre det samme når barrierer i omgivelsene blir for store (Løvgren, 2009). I et tidligere avsnitt (7.2) ble det tatt for seg individ rammet av epilepsi og hvordan det kunne oppleves som hensiktsmessig å forholde seg til fritidsaktiviteter som var organiserte i regi av instanser med den dekkende kunnskapen og erfaringen rundt funksjonsnedsettelsen. Individuelt tilpassede mestringsstrategier kan i likhet med dette styrke det enkelte individ og da gjøre fysiske og sosiale barrierer i omgivelsene mer overkommelige. Et eksempel på dette kan være Norsk epilepsiforbund ungdom (NEFU) som råder unge om å være selektive og påpasselige med hvem og når de deler informasjonen om sin diagnose. Bakgrunnen til dette er for å skjerme barn og unge mot fordommer og åpen diskriminering fra omgivelsene.

8.0 Eksisterende støtteordningstilbud i dagens samfunn

Funksjonshemmede individ kan ofte bli satt i samme gruppe og kan derfor ofte bli behandlet likt, noe som i følge Midtsundstad (2003) kan bidra til å skape problemer dersom en ikke hele tiden er bevisst på at mennesker kan ha ulike behov, ønsker og forutsetninger på fritidsarenaen. Dersom

en følger opp de politiske målsetningene som viser til at mennesker med funksjonshemninger bør ha levekår på lik linje med andre, kan det være hensiktsmessig å arbeide med utfordringen om å fjerne/reducere gapet mellom samfunnets krav og individets funksjonsevne.

Etter at NOU 2001:22 ble lagt frem i juni 2001 har regjeringen fremmet forslag om å iverksette en rekke tiltak som skal bedre livssituasjonen for funksjonsnedsatte individ. Ut i fra NOU 2001:22 presiseres det at eksisterer en rekke barrierer som hemmer deltakelse og til en vis grad ekskluderer individ med funksjonsnedsettelse fra fritid- og kultursektoren. Regjeringen har som mål at individ med nedsatt funksjonsevne skal ved ønske kunne få mulighet til å drive idrett og fysisk aktivitet i friluft i eget lokalmiljø. I St. meld. nr. 40 (2002-2003) påpekes funksjonsnedsatte individs rett til aktiv deltagelse i samfunnet og full likestilling.

I NOU 2001:22 presiseres det at hvis målet om full deltagelse for alle skal kunne være oppnåelig må det satses i høyere grad på kunnskapsheving, rettslig regulering og økonomiske tilskuddsordninger. Dette videreføres i St. meld. nr. 40 hvor det lokale ansvaret ligger hos kommunene for at tjenester, opplæring og kvalifisering skal ta utgangspunkt i den enkeltes behov. Et eksempel på dette kan være Trondheim kommune og Strinda bydels prosjekt «Tilrettelagt fritid». Prosjektet har som hovedmål å inkludere funksjonsnedsatte eller sosialt vanskeligstilte barn, unge og voksne i ordinære kultur- og fritidsaktiviteter. Ved hjelp av virkemidler som kulturarbeidere, ledsagerbevis og frivillig arbeid er målet å gi flest mulig en mulighet til minst ett tilrettelagt fritidstilbud i uka som skal være meningsfullt for barnet (St. meld. nr. 40).

Organiserte fritidsaktiviteter anses for å være en arena hvor det foreligger muligheter for målrettede tiltak i et positivt arbeid med integrering av funksjonshemmede ungdom (Løvgren, 2009). Gjennom sosialpolitiske målsetninger utfordres kommunene til å investere i å tilrettelegge for alle som ønsker å delta i kultur- og fritidstilbud. Deltagelse i slike tilbud kan for noen muliggjøres gjennom fysisk tilrettelegging ved å endre miljøet og fjerne fysiske barrierer. For andre med nedsatt funksjonsevne kan det foreligge behov for et annet sett med virkemidler for å virkeliggjøre deltagelse (Midtsundstad, 2005). Det finnes flere organisasjoner og etater i

offentlig-, privat-, eller frivillig regi som tilbyr tilrettelagte fritidsaktivitetstilbud for unge funksjonshemmede. Videre vil fire støtteordningstilbud presenteres.

8.1 Støttekontaktordning til fritidsaktiviteter

En støttekontakt har som oppgave å hjelpe et annet menneske til å ha et sosialt liv og en meningsfull fritid, enten dette innebærer å komme hjem på besøk, bli med på kino, kafé eller andre sosiale aktiviteter. Støttekontakttjenesten er organisert på ulike måter i kommunen, noen kaller det fritidskontakt, treningskontakt eller tilrettelegger. Støttekontaktordningen er en tjeneste til personer og familier som anses å ha rett og behov for det på grunn av funksjonshemming, alder eller sosiale problemer. Tjenesten kan være med å dekke behov ved flere instanser som skole, hjem, fritid. Denne tjenesten kan gis både individuelt og i gruppe, og personen som er støttekontakt kan også være noen du kjenner og har tillit til. Denne tjenesten blir dekket gjennom kommunen slik at støttekontakten får en godtgjørelse og brukerne slipper å betale en egenandel, noe som er med på å gjøre denne tjenesten tilgjengelig for de som ønsker det (Helsedirektoratet, 2005).

8.2 Fritid med bistand

Det eksisterende støttekontaktilbudet skal i følge Helsedirektoratet (2005) gis slik at enkeltindividets brukerinnflytelse sikres. Dette sikres og utføres gjennom den nasjonale satsingen «Støttekontakt, kultur- og fritidsdeltagelse». Helsedirektoratet har lagt opp til tre løsninger som i sin helhet skal favne målsetningen om sikret brukerinnflytelse for den enkelte. Disse er; Individuell støttekontakt, deltagelse i en aktivitetsgruppe, og et individuelt tilbud i samarbeid med en frivillig organisasjon. Prosjektet «Fritid med bistand» (Fmb) tar utgangspunkt i det sistnevnte punktet; et individuelt tilbud i samarbeid med en frivillig organisasjon. Gjennom samarbeid mellom deltager, kommune og en frivillig organisasjon vil behovet hos den enkelte deltager ivaretas og være med på å realisere deltagerens målsettinger. For å kunne delta i programmet må man være berettiget til støttekontakt (Midtsundstad, 2004).

Programmet har vist positive resultat i Kristiansand kommune, både for deltagere og for de

organisasjonene som har bidratt til samarbeid. Støttekontakttjenesten kan oppfattes som at den er beregnet for spesielt utsatte eller sårbare personer. Noe ikke nødvendigvis alle unge funksjonshemmede som har rett til tjenesten vil vedkjenne seg. Da kan Fmb- programmet være et alternativ (Løvgren, 2009).

8.3 Ledsagerbevis

Et ledsagerbevis er et dokument i form av et kort som den funksjonshemmede får utsendt gratis av sin bostedskommune. Dette er en frivillig ordning som vedtas og administreres av bostedskommunen, men som også er landsdekkende og kan brukes alle stedene hvor ordningen er akseptert.

Ledsagerbevis er en ordning for funksjonshemmede som har behov for assistanse for å kunne delta på ulike arrangement og reise kollektivt, hvor formålet er å forebygge isolasjon og dermed bidra til økt livskvalitet. Ledsagerbeviset er for personer som har en funksjonsnedsettelse med en varighet på normalt minst to til tre år. Varigheten på kortet vurderes av den enkelte kommune og det kan gis tidsavgrenset eller varig gyldighet. Ledsagerbevis har som mål å gi den funksjonshemmedes ledsager fri eller rabattert adgang til offentlige kultur- og fritidsaktiviteter som den funksjonshemmede ikke ville kunne nyttiggjøre seg av på egenhånd/uten bistand. Dette gjelder også på offentlige transportmidler. En ledsager skal til enhver tid bistå den funksjonshemmede slik at de oppnår formålet med denne ordningen. Dette kan være aktiviteter innen blant annet fritid, skole eller til reise. Det er den funksjonshemmede som selv bestemmer hvem som skal tas med som ledsager, enten dette er en venn, et familiemedlem eller en støttekontakt. Ledsageren får ikke godtgjørelse dersom det ikke inngår i en annen avtale som for eksempel støttekontakt (Statens råd for likestilling av funksjonshemmede, 2001; Ungerettigheter, 2009).

8.4 Brukerstyrt personlig assistanse

Brukerstyrt personlig assistanse (BPA) har som mål om et fritt og selvstendig liv.

Tjenestetilbudet er i første rekke en ordning til personer med omfattende funksjonsnedsettelse, hvor tjenestetilbudet omfatter praktisk bistand både i og utenfor hjemmet. BPA innebærer en sterk grad av brukerstyring, da det er brukeren som er arbeidslederen og bestemmer selv hvem han vil ha som assistent, hva assistenten skal gjøre, samt hvor og når assistansen skal gis.

Tjenesten er kommunal og hjemlet i sosialtjenesteloven (Helsedirektoratet, 2006).

BPA skal også kunne anvendes for personer som ikke kan ivareta brukerstyringen selv i følge St.prp. nr. 60 (2004-2005), noe som blant annet innebærer at familier med barn med nedsatt funksjonsevne kan få tjenestene organisert som BPA. Dette er en utvidelse av målgruppen i forhold til siktemålet med ordningen da den ble regulert i lov om sosiale tjenester i rundskriv I-20/2000 (Regjeringen, 2000).

Små barn vil ikke være i stand til å utøve brukerstyring selv, og må representeres av foreldrene (verger). Barnets rett til selvbestemmelse vil øke etter hvert som barnet blir eldre (Lovdata, 1982) og dette gjelder også om barnet har en eller annen form for funksjonsnedsettelse. For ungdom som nærmer seg 18 år og personer med en lettere grad av kognitive funksjonsnedsettelse, vil det være aktuelt å ta seg av den praktiske arbeidsledelsen selv, men de kan også få bistand med de vanskeligere oppgavene. Det bør da legges til rette for at ungdom kan ta større deler av brukerstyringen selv etter hvert som de får tilstrekkelig erfaring, med en målsetting om å gjøre dem uavhengige av foreldrene/vergen. Dette gjelder også andre med assistansebehov som har forutsetningen for å utøve mer og mer brukerstyring på egenhånd (Regjeringen, 2005).

For å få BPA forutsettes det at bistandsbehovet er så omfattende eller av en slik art at det er mer hensiktsmessig å bli ivaretatt gjennom BPA enn gjennom mer tradisjonelle omsorgstjenester, som for eksempel hjemmetjenesten, for å kunne gi «en aktiv og meningsfylt tilværelse i samvær med andre», jf. sosialtjenesteloven § 1-1. BPA er en ordning som kommunene plikter å ha på lik linje med andre lovregulerte tjenestene etter sosialtjenesteloven, og skal vurderes på samme måte og

innenfor de samme rettslige rammene som de andre tjenestene i sosialtjenesteloven § 4-2, jf. § 4-3 (Regjeringen, 2000). I følge Askheim (2000) har erfaringer med BPA hatt et positivt utslag. Videre presiseres det at 90% av individ som har tatt i bruk tjenesten er svært eller nokså tilfreds med tjenesten. Tilbakemeldinger tilsier positiv virkning i form av økt fleksibilitet, større selvbestemmelse, økt likestilling og høyere livskvalitet.

9.0 Avslutning

Deltagelse i utfordrende og motiverende fritidsaktiviteter kan antas å være en viktig kilde til barn og unges utvikling og velvære (King et al. 2003; Law et al. 2006). Hvis et individ ikke får mulighet til å delta i omgivelsene på lik linje med andre kan det påvirke utvikling av sosiale, intellektuelle, emosjonelle, fysiske og kommunikative ferdigheter. På en annen side kan fritidsaktiviteter også oppstå som en arena hvor eksisterende konservative sosiale mønstre reproduseres (Løvgren, 2009). Fritidsaktiviteter kan derfor være et sted hvor dominerende holdninger og verdier utfordres. Betydningen av deltagelse i aktivitet kan for det enkelte individ fremstå som en arena for mestring, utprøving og et sted hvor en kan innvie nye sosiale relasjoner (Løvgren, 2009; Fauske og Øia, 2003; Grue, 2004). Faktorer som mestringsfølelse, individuell anerkjennelse, oppnåelse av målsettinger og forventninger av deltagelse i fritidsaktivitet kan føre til gode erfaringer fra deltagelsen som igjen kan stimulere til mer eller fortsatt deltagelse (Løvgren, 2009). Fysiske og sosiale barrierer kan fremstå som hindre for vellykket deltagelse (Løvgren, 2009; Tøssebro, 2005; Gustavsson et al. 2005). Funksjonshemming kan oppstå som et resultat av forholdet mellom et individs kvalifikasjoner/ forutsetninger for deltagelse og kontekstuelle krav og betingelser samfunnet setter for deltagelse (Grue, 2004; Tøssebro, 2005; Løvgren, 2009; Gustavsson et al. 2005; St. Meld. 40). Det finnes det liten kunnskap om den relative betydningen ulike faktorer som kan påvirke deltagelsen i fritidsaktivitet for barn og ungdom med en funksjonsnedsettelse (King et al. 2005). Slike faktorer kan finnes i omgivelsene gjennom tilrettelagte forhold, eller i valg og preferanser til fritidsaktiviteter som spilles inn fra familien, eller faktorer som går på barnets fysiske funksjon (ibid; Løvgren, 2009).

Selvbilde til barn med en funksjonshemming og deres identitet kan ha en nær sammenheng med

hvordan omgivelsene oppfatter dem (Løvgren, 2009; Gustavsson, 2005; Tøssebro, 2005). Stereotype oppfatninger av funksjonshemmede kan være mye av grunnlaget til den stigmatisering mange funksjonshemmede kan være utsatt for i samfunnet (Grue 2001; Grue 2004). Denne stigmatiseringen kan spille inn på selvbilde til individ med en funksjonshemming, og hvordan de betrakter seg selv og egen rolle i sine sosiale omgivelser (Grue, 2004; Nettleton, 2006).

Deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter kan bidra til sosial inkludering og følelse av tilhørighet (Løvgren, 2009). Deltagelse i aktiviteter som er organiserte er for noen den eneste arena for deltagelse i et miljø med jevnaldrende utenfor skolen. Organiserte fritidsaktiviteter kan oppstå som en arena for anerkjennelse, respekt og trygghet (Løvgren, 2009), hvor foreldre gjennom engasjement kan bidra til velvære ovenfor deres barn (Holder et al. 2009). Organiserte fritidsaktiviteter er også forbundet med at den bidrar i liten grad til samfunnsmessig inkludering. Den kan på en annen side være en god kontekst for strukturert og fagdyktig arbeid for å øke deltagelse i fritidsaktivitet for alle (Løvgren, 2009).

Den uorganiserte fritiden med jevnaldrende påpekes som å være det aktuelle stedet hvor mye av den sosiale læringen og utprøvingen utarter seg. Dette kan være en arena som igjen kan være med å underbygge utviklingen av individuell selvstendighet og identitet (Fauske og Øia, 2003; Larsen og Buss, 2008). Barn med fysiske funksjonsnedsettelse kan delta hyppigere og mer intensivt i uformelle aktiviteter utenfor skolen, mens deltagelsen i formelle aktiviteter kan være lavere og mindre intensiv (Law et al. 2006). Det hevdes at barn med funksjonshemming i mindre grad enn barn uten funksjonshemming får deltatt aktivt i miljøer med jevnaldrende hvor slike uformelle aktiviteter utspilles (Fauske og Øia, 2003).

Barn og unge med nedsatt funksjonsevne kan med tiden tillære seg ulike strategier og måter å skjule sine funksjonsnedsettelse i frykt for videre marginalisering og stigmatisering av de omgivelsene de befinner seg i (Grue, 2004; Løvgren, 2009). Men for at funksjonshemmede barn skal kunne leve uten å identifisere seg med sin funksjonshemming, og ved dette begrenses i deltagelse i fritidsaktivitet, kan det være hensiktsmessig at samfunnet på sin side ser enkeltindividets ressurser og forutsetninger fremfor dets begrensninger (Grue, 2001; Grue, 2004;

Løvgren, 2009; Tøssebro, 2005). I tråd med samfunnsaktuelle politiske målsettinger og gjeldende nasjonale og internasjonale lovverk, presentert innledningsvis (del 2.0), har barn og unge en rett til trygge, tilgjengelige, likestilte oppvekst- og levevilkår og til deltagelse i fritidsaktiviteter.

I Norge kan funksjonshemmede unge bruke ulike støtteordninger som kan være med å øke deres deltagelse i fritidsaktiviteter. Tilgangen til noen av de forskjellige ordningene varierer mellom kommunene, mens bestemte støtteordninger gis tilgang til om bestemte kriterier/ vilkår oppfylles.

Artikkelen vil utforske nærmere forholdet ungdom med nedsatt funksjonsevne har til fritid og ulike typer fritidsaktiviteter og ordninger. Erfaringer og opplevelser med organisert og uorganisert fritidsaktivitet blir presentert på bakgrunn av intervjuintervjuer fra ungdommene i undersøkelsen og deres foreldre. Videre vil det belyses hvilken innvirkning sosiale barrierer eller muligheter for deltagelse i fritidsaktiviteter kan ha for integreringen av unge med nedsatt funksjonsevne på denne arenaen. I undersøkelsen ble det funnet forklaringer som overlappet hverandre og som hadde en betydning for redegjørelsen av artikkelens målsetning. Slike forklaringer ble til utgangspunktet for temaene i hovedfunnene, som blir ytterligere presentert i artikkelens resultatdel.

10. Referanseliste

Askheim O. P. I: Romøren T. I. (red.) (2000) *Usynlighetskappen: levekår for funksjonshemmede*. Oslo: Pensumtjeneste AS, s. 205-236.

Fauske H., Øia T. (2003) *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag, s. 1-335.

De forente nasjoner (2006) *FN-konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=259> [lest: 21.11.09]

De forente nasjoner (1990) *FN-konvensjon om barnets rettigheter (Barnekonvensjonen)*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.fn.no/FN-informasjon/Konvensjoner-og-erklæringer/Menneskerettigheter/FNs-konvensjon-om-barnets-rettigheter-Barnekonvensjonen> [lest: 10.12.2011]

De forente nasjoner (FN). Standardregel 7. I: *Den universelle menneskerettighetsdeklarasjon*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> [lest: 17.09.10]

De forente nasjoner (FN). Standardregel 27. I: *Den universelle menneskerettighetsdeklarasjon*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> [lest: 25.09.10]

Goffman (1963) *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice- Hall, s. 9-173.

Gustavsson A. Tøssebro J. (2005) Introduction: approaches and perspectives in Nordic disability research I: Gustavsson, Sandvin, Traustadottir og Tøssebro (red) *Resistance, reflection and change*. Studentlitteratur, Lund, kap 1, s. 23-39.

Grue L. (2001) *Funksjonshemmet ungdom og livskvalitet*. Oslo: Gyldendal, s. 1-206.

Grue L. (2004) *Funksjonshemmet er bare et ord: forståelser, fremstillinger og erfaringer*. Oslo: Abstrakt forlag, s. 1-304.

Norges handikapforbund (2009) *Brukerstyrt personlig assistanse (BPA)*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.nhf.no/index.asp?mal=3&id=61391> [lest: 17.06.11]

Helsedirektoratet (2005) *Støttekontakt og avlastning*. [Online]. Tilgjengelig fra: http://www.helsedirektoratet.no/helse_omsorg/tjenester/st_ttekontakt_og_avlastning_12433 [lest: 11.03.11]

Helsedirektoratet (2006) *Brukerstyrt personlig assistanse (BPA)*. [Online]. Tilgjengelig fra: http://www.helsedirektoratet.no/takt/fagnytt/brukerstyrt_personlig_assistanse_bpa_37013 [lest: 09.07.11]

Hem K. G. I. Romøren T. I. (red.) (2000) *Usynlighetskappen: levekår for funksjonshemmede*. Oslo: Pensumtjeneste AS, s. 239-257.

Holder M. (2009) The contribution of active and passive leisure to children's well-being. I: *Journal of Health Psychology*, 14 (3): 378–386.

King G., Law M., Hurley P., Petrenchik T., Schwellnus H. (2010) *A developmental comparison of the out-of-school recreation and leisure activity participation of boys and girls with and without physical disabilities*. Ontario: Routledge.

King G. A. et al. (2005) Measuring children's participation in recreation and leisure activities: construct validation of the CAPE and PAC. *Child: care, health and development*, 33 (1): 28-39.

King G. et al. (2003) A conceptual model of the factors affecting the recreation and leisure participation of children with disabilities. *Physical & occupational therapy in pediatrics*, 23 (1): 63-90.

Larsen R. og Buss D. (2008) *Personality Psychology: domains of knowledge about human nature*. New York: McGraw-Hill, s. 462-520.

Law M., King G., King S., Kertoy M., Hurley P., Rosenbaum P., Young N., Hanna S. (2006) Patterns of participation in recreational and leisure activities among children with complex physical disabilities. I: *Developmental medicine & child neurology*. Sheffield: Blackwell Publishing Ltd., 48 (5), s. 337-342.

Lovdata (1982) *LOV 1981-04-08 nr. 07: Lov om barn og foreldre (barnelova)*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.lovdata.no/all/hl-19810408-007.html#31> [lest: 16.07.11]

Løvgren M. (2009) *Unge funksjonshemmede: selvbylde, sosial tilhørighet og deltakelse i fritidsaktiviteter*. NOVA Rapport, nr. 9, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, s. 1-64.

Midtsundstad A. (2003) *Bedre fritid, bedre liv*. Embla nr. 5

Midtsundstad A. (2004) *Fritid med bistand*. Sluttrapport. Kristiansand kommune.

Nettleton S. (2006) *The sociology of health and illness*. Cambridge, UK: Polity press, s. 1-308.

NOU (2001:22) *Fra bruker til borger: En strategi for nedbygging av funksjonshemmende barrierer*. Sosial- og helsedepartementet. Oslo: Sosial- og helsedepartementet.

Regjeringen (2005) *Rundskriv I-15/2005 Brukerstyrt personlig assistanse (BPA) – utvidelse av målgruppen*. [Online]. Tilgjengelig fra:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/rundskriv/2005/I-152005.html?id=445639> [lest: 12.04.11]

Regjeringen (2000) *Rundskriv I-20/2000 til lov om sosiale tjenester mv*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/dok/rundskriv/2000/i-202000.html?id=445628> [lest: 12.04.11]

Regjeringen (2004) *Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne: Plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder*. Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet. [Online]. Tilgjengelig fra: http://www.universell-utforming.miljo.no/file_upload/hptuu.pdf [lest: 15.06.10]

Statens råd for likestilling av funksjonshemmede (2001) *Retningslinjer for ledsagerbevis for funksjonshemmede*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.bufetat.no/srlf/Ledsagerbevis/Retningslinjer-for-ledsagerbevis-for-funksjonshemmede/> [lest: 04.05.11]

St. meld. nr. 39 (2001-2002) *Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

St. meld. nr. 40 (2002-2003) *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer: Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

St. prp. nr. 60 (2004-2005) *Om lokaldemokrati, velferd og økonomi i kommunesektoren 2006 (kommuneproposisjonen)*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.

Tøssebro J. og Ytterhus B. (2006) *Funksjonshemmede barn i skole og familie: inkluderingsideal i hverdagspraksis*. Trondheim: Gyldendal akademisk.

Tøssebro J. (2005) Sosialt arbeid og sosiale problemer – i grenselandet mot sosiologisk teori I: Oltedal S. (red) *Kritisk sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendals akademisk, kap 9, s. 189-213.

Ungerettigheter (2009) *Ledsagerbevis*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.ungefunksjonshemmede.no/ungrettig/rettighetsportalen/hverdagsliv/hjelp-i-hverdagen/ledsagerbevis> [lest: 19.08.11]

WHO (2001) *International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF)*. [Online]. 2001. Tilgjengelig fra: <http://www.who.int/classifications/icf/en/> [lest 26.11.09]

Wendelborg C. (2010) *Barrierer mot deltagelse: familier med barn og unge med nedsatt funksjonsevne*. Rapport, Trondheim: NTNU Samfunnsforskning, s. 1-49.

Wendelborg C. og Ytterhus B. (2009) Sosialt samvær og deltakelse med jevnaldrende i oppveksten: barn med funksjonsnedsettelse i Norge. I: *Funksjonshemming – politikk, hverdagsliv og arbeidsliv*. Red. Tøssebro J., Trondheim: Universitetsforlaget.

Artikkel.

Ungdom med nedsatt funksjonsevne i fritid

- En kvalitativ studie med fokus på ungdom i Sør- Trøndelag med nedsatt funksjonsevne og deres forhold til egen fritid.**

1.0 Introduksjon

En hver har rett til fritid (FN standardregel 24) og som en deltager av et samfunn har en rett til egenutvikling (FN standardregel 29) og deltagelse i samfunnets kulturelle liv (FN standardregel 27) uten å bli diskriminert (FN standardregel 7). Alminnelige menneskerettigheter skal gjelde også for mennesker med nedsatt funksjonsevne (FN-konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, 2006).

Betydningen av integreringspolitikken i den norske skolen har lenge vært et tema for barn og unge i risiko for å falle utenfor det ordinære skoletilbudet (Tøssebro og Ytterhus, 2006). Det har i mindre grad blitt rettet fokus på betydningen fritidsaktivitet har for unge med nedsatt funksjonsevne og hvordan aktiviteter etter skolen kan påvirke vellykket integrering og inkludering i det norske samfunnet (Løvgren, 2009). Forskning viser til at unge med funksjonsnedsettelse i mindre grad er delaktige i samfunnsaktiviteter (Grue, 2001; Wendelborg og Ytterhus, 2009), hvor det utdypes ytterligere i St. meld. nr. 40 (2002-2003) at det må legges til rette for mer aktiv og individuelt tilpasset fritid. Mye av det praktiske ansvaret for oppfølging av unge med nedsatt funksjonsevne og deres fritidsinteresser blir overlatt til interesseorganisasjoner for funksjonshemmede og kommunene. Regjeringen gir hver kommune friheten til å administrere selv hvilke tjenester de kan tilby og hvor mye ressurser som skal bevilges ut i fra lokale behov og forutsetninger (ibid). Kommunene er kun pliktig å tilrettelegge for den enkelte i forhold relatert til arbeidslivet, skole og utdanning, barnehage og helse- og sosialtjenester (St. meld. nr. 39, 2001-2002). Kommunene er ikke pålagt å tilby fritidsaktiviteter som ikke betraktes å være en del av samfunnets kulturliv eller ordinære tilbud (Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, 2009). Den førende politikken på området legger mye vekt på fysisk tilgjengelighet (universell utforming) og brukermedvirkning som et sentralt utgangspunkt for generell samfunnsdeltagelse (Arbeidsdepartementet, 2011; St. meld. nr. 40, 2002-2003; Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, 2009; NOU 2005:8). Dette kan gi uttrykk for en noe ensidig forståelse av fokuset i arbeidet med å nå målsetningen for dagens integreringsarbeid. Vil satsningen på økt fysisk tilgjengelighet være tilstrekkelig når det igjen ikke foreligger en rettslig plikt til å tilby/ opprettholde et variert spekter med fritidsaktiviteter for unge med funksjonsnedsettelse i

kommunene, som kan speile mangfoldet av de ordinære aktivitetstilbudene? Det kan tenkes at sosiale barrierer vil kunne foreligge som hinder for deltagelse selv om fritidsaktiviteter er universelt utformet (Harding et al. 2009). En kan derfor spørre seg om kommunenes ansvar for å opprettholde likeverdige og varierte aktivitetstilbud og fritidsaktiviteter for ungdom vil medføre et likeverdig tilbud for unge med nedsatt funksjonsevne. Dette kan føre til store lokale variasjoner mellom kommunene for hva som eksisterer av fritidsaktivitetstilbud (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). Ut i fra St.meld. nr. 39 (2001-2002) «Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge» ble frivillig og lokalt barne- og ungdomsarbeid betegnet som nødvendig for å sikre gode, trygge og inkluderende nærmiljø. Videre ble de frivillige barne- og ungdomsorganisasjonene holdt fram som viktige sosiale møteplasser og arenaer for skolering. På en annen side kan utviklingen av dagens fritidstilbud på mange måter vurderes opp mot eksisterende muligheter i private arenaer, datamaskiner og alle mulighetene som åpnes gjennom internett. I dag konkurrerer kommunale fritidstilbud kanskje i høyere grad med slike private arenaer. Dette kan forekomme i form av spill til sosiale medier som tillater ungdom å møte andre ungdommer virtuelt eller treningssentre og andre kommersielle «hengesteder» som kafeer, kjøpesentre og spisesteder (ibid).

Fritid har flere dimensjoner. Den kan være byggende og forebyggende, og den kan gi de unge erfaringer, kvalifikasjoner og ferdigheter som er viktige både i arbeidslivet og for deltakelse i samfunnet (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009; Løvgren, 2009; Kang et al. 2010). Deltagelse og mestring av motiverende fritidsaktiviteter kan være en viktig kilde til unges utvikling og velvære, samt medvirke til å skape identitet og tilhørighet i et lokalmiljø (Larsen og Buss 2008; King et al. 2003; Law et al. 2006). Det er en økende bevissthet over betydningen av deltagelse i fritidsaktivitet. Deltagelse i fritidsaktivitet kan betraktes som sentralt for å skape livskvalitet blant individ med nedsatt funksjonsevne (Yalon- Chamovitz og Weiss, 2007). Det finnes en betydelig mengde forskning som tar for seg effektene av sosial inkludering for unge med nedsatt funksjonsevne (Wendelborg og Kvello, 2009; King et al. 2010), hvor fokuset har vært rettet mot intensiteten av deltagelsen opp mot forskjeller i individets funksjonsnedsettelse (King et al. 2010). Økt deltagelse i fritidsaktiviteter trenger ikke nødvendigvis å være en positiv faktor (King et al. 2003), men det har heller vist seg mer betydningsfullt i sammenhenger der

aktiviteten er samstemt med individets ønsker og interesser (King et al. 2010). Det eksisterer der i mot få studier som setter søkelyset rettet mot ungdommens egenopplevelse (King et al. 2010) av sosial inkludering hvor de selv er respondenter (Wendelborg og Kvello, 2009).

Det foreligger likhetstrekk mellom studier basert på utgangspunkt i ungdommers opplevelse av fritidsaktivitet (Harding et al. 2009; Wendelborg og Kvello 2009; Ytterhus et al. 2008; Kang et al. 2010; Solish et al. 2009; King et al. 2003; King et al. 2010). Variabler som kjønn, alder, deltagelsesnivå, type funksjonsnedsettelse og sammenligninger mellom unge med og uten redusert funksjonsevne kan vise seg å være sentrale indikatorer for å identifisere ulikheter, barrierer og vellykket deltagelse i fritidsaktivitet. Slike komparative studier som fokuserer på å sammenligne ungdom med og uten nedsatt funksjonsevne tyder på at unge med funksjonsnedsettelser ofte kan oppleves å ha mindre sosiale ferdigheter og med dette lavere sosial status blant jevnaldrende (Solish et al. 2009).

Det har vist seg at ungdom deltar på flere sosiale, fysiske og ferdighets-baserte fritidsaktiviteter mer intensivt og lengre fra hjemmet for jo eldre de blir, hvor de oppsøker nye sosiale arenaer, aktiviteter og møter andre jevnaldrende (King et al. 2010; Kang et al. 2010). Hos ungdom med nedsatt funksjonsevne konstateres det motsatte. Tidligere studier indikerer at unge med nedsatt funksjonsevne deltar i færre fritidsaktiviteter av ulik art enn deres jevnaldrende uten funksjonsnedsettelse (King et al. 2010; Solish et al. 2009). De deltar også i betydelig færre fysiske, sosiale og ferdighets-baserte aktiviteter, og gjør dette mindre intensivt (King et al 2010). Deltagelsen øker der i mot for unge med nedsatt funksjonsevne i passive fritidsaktiviteter som å se på fjernsyn (ibid; Yalon- Chamovitz og Weiss, 2007).

Ungdom med en funksjonsnedsettelse er en utsatt gruppe hvor enkelte kan stå i fare for sosial isolasjon (Stewart et al. 2006), noe som kan betraktes som kritisk da ungdomsalderen er en tid hvor identitet formes og sosiale roller utvikles (King et al. 2010; Kang et al. 2010). Det er i følge Solish et al. (2009) påvist at unge med nedsatt funksjonsevne kan i forhold til jevnaldrende uten en funksjonsnedsettelse ofte erfare større vansker relatert til å få seg nye vennskap og beholde

disse. Senere forskning indikerer at unge med en funksjonsnedsettelse opplever en økende distansering fra gruppen av jevnaldrende i både oppvekstinstitusjonene og i fritiden etter hvert som de blir eldre (Wendelborg og Ytterhus, 2009).

De sosiale nettverkene unge deltar i kan overlape hverandre i fritid og skole, og slike sosiale nettverk kan da påvirke deltagelse om hverandre (Wendelborg og Kvello, 2009). Ved å delta i flere ulike typer fritidsaktivitet kan dette resultere i en rekke positive utviklingsprosesser og utfall, som for eksempel bedre utfall i skolen (King et al. 2010). En rekke vansker kan oppstå på grunn av mangel på tilfredsstillende deltagelse (Stewart et al. 2006), samt kortvarig eller liten kontakt med jevnaldrende kan gjøre sosial deltagelse enda vanskeligere (Wendelborg og Ytterhus, 2009). Dette kan medføre mangel på roller relatert til fritid, som igjen kan påvirke selvtillit og selvbylde, følelse av tilhørighet og mening, samt følelse av håp (Stewart et al. 2006). Dette kan tolkes som at vellykket deltagelse i fritidsaktivitet kan ha en positiv betydning for unge med og uten nedsatt funksjonsevne i skolen og andre arenaer. Unge med atferdsvansker og psykiske funksjonsnedsettelser kan tilbringe mindre tid i lek med jevnaldrende i deres egne hjem (Solish et al. 2009). Videre påpekes det at de i likhet med unge med nedsatt fysisk funksjonsevne også høyst sannsynlig tar del i sosiale fritidsaktiviteter nært hjemmet og sammen med familie, enn med venner, og nyter mindre slike aktiviteter (King et al. 2010; Kang et al. 2010). Senere forskning tyder at jo mindre tid unge med nedsatt funksjonsevne har med jevnaldrende, desto bedre må tiden nyttes og kvalifikasjoner presenteres for at de skal komme seg inn i gode relasjoner og sosial deltagelse. Slike prosesser forsterkes da ungdom som ikke får deltatt på samme arena som andre unge, får mindre mulighet til å trene og bygge opp sosial kompetanse som igjen vil kunne gjøre det enklere å delta i samspill og relasjoner med andre jevnaldrende (Wendelborg og Ytterhus, 2009).

Formålet med artikkelen er å framheve utvalgets unge respondenters opplevelser med organisert og uorganisert fritidsaktivitet, samt belyse hvilken innvirkning sosiale barrierer og muligheter for deltagelse i fritidsrelaterte aktiviteter kan ha for integreringen av unge med nedsatt funksjonsevne på denne arenaen.

Begrepet fritidsaktiviteter vil i artikkelen deles inn i to ulike kategorier, organiserte- og uorganiserte fritidsaktiviteter. Begrepet organiserte fritidsaktiviteter kan sikte til aktiviteter som: er voksenstyrte, forhåndsavtalte eller foregår jevnlig på avtalte steder og tidspunkt, arrangeres av frivillige eller offentlige organisasjoner. Uorganiserte fritidsaktiviteter kan oppstå i sosiale sammenhenger på og utenfor skole eller hjem. Slike uformelle aktiviteter kan ha sitt opphav fra sosiale nettverk. Denne uorganiserte fritiden med jevnaldrende er det aktuelle stedet hvor mye av den sosiale læringen og utprøvingen utarter seg. En arena som igjen kan være med å underbygge utviklingen av individuell selvstendighet og identitet (Fauske og Øia, 2003).

For å nå målsetningen om mer individualiserte og brukerrettede tjenester vil regjeringen gi kommunene større frihet til å utvikle tjenestetilbudet i samsvar med kommunenes lokale behov og forutsetninger (St. meld. nr. 39 2001-2002). Kommunene fører ulik internpolitikk som legger opp til forskjellig satsning på fritid. Trondheim kommune trekkes her frem som et eksempel da utvalget i undersøkelsen er hentet derfra. I følge Trondheim kommune servicegaranti står det: *«Alle innbyggere i Trondheim kommune skal ha tilgang til sosiale aktiviteter og fritidstilbud.»*. Som følge av dette tilsier kulturenhetens visjon fra 2005 at *«Alle funksjonshemmede skal ha kultur- og fritidsaktiviteter ut fra egne behov og ønsker»*. I dette ligger det at Trondheim kommune har som oppgave å bidra til at brukere får oppfylt sine ønsker og behov for fritiden. Målsetningen for fritidsarbeidet i Trondheim kommune er å tilby funksjonshemmede reelle valgmuligheter, større variasjon i tilrettelagte kultur- og fritidsaktiviteter, ta brukerens behov og ønsker for aktiviteter på alvor og bedre bruk av kommunale midler (Trondheim kommune, 2011). Ut i fra artikkelens problemstilling vil respondentenes ulike opplevelser med fritidsaktivitet kunne tilsa om en slik måloppnåelse ligger til grunn for deres erfaringer.

2.0 Metode

For å finne tidligere utført forskning på området ble det foretatt søk i ulike forskningsdatabaser, hvorav disse er Cochraine library, Norwegian open research archives, ISI web of science, Medline OCLC, Medline OVID, Sage, Lovdata og Bibsys. For å finne relevante artikler i de nevnte databasene ble følgende søkeord brukt enkeltvis, om hverandre og på engelsk. Søkeordene som ble brukt var blant annet barn/ unge/ unge voksne, med nedsatt funksjonsevne/ funksjonshemming/ funksjonsnedsettelse, og fritid/ fritidsaktivitet, rekreasjon, funksjonshemming -evne og databruk, samt ulike søk relatert til foreldrenes rolle, barrierer i fritid og jevnaldrende kontakt.

2.1 Prosjektet

Artikkelens empiriske grunnlag er basert på funn fra den kvalitative delen av datamateriale i forskningsprosjektet «Å vokse opp med funksjonshemming i dagens Norge». Dette er et longitudinalt prosjekt som tar utgangspunkt i å følge de samme familiene som har et barn med nedsatt funksjonsevne gjennom hele oppveksten. Prosjektets datainnsamling består av to deler, kvalitative intervju og kvantitative spørreundersøkelser. Denne studien vil ta utgangspunkt i data fra den kvalitative delen ut i fra prosjektets intervjuer. Prosjektet hadde som formål å få et innsyn i utviklingen av oppveksten hos barn med nedsatt funksjonsevne etter innføringen av normaliserings- og integreringsreformene. Prosjektets tematikk baserer seg i stor grad på opplevelse av barrierer for deltagelse og likestilling for unge med nedsatt funksjonsevne. Det har tidligere blitt gjennomført tre datainnsamlinger i forbindelse med prosjektet og denne artikkelen vil ta utgangspunkt i fjerde datainnsamlingsfasen. I den fjerde fasen er barna i ungdomsskolealder, 14- 16 år. Mer detaljert bakgrunnsinformasjon om prosjektets oppbygning, målsetning og resultat fra tidligere datainnsamlingsfaser kan finnes i Wendelborg (2010)² doktoravhandling «Å vokse opp med funksjonshemming i skole blant jevnaldrene» og i boka «Funksjonshemmede barn i skole og familie: inkluderingsideal i hverdagspraksis» av Tøssebro og Ytterhus (2006).

2.2 Utvalg og design

Funksjonshemming er et vidt begrep som kan forstås på forskjellige måter og som beskriver ulike fenomen på grunnlag av ulike forståelsesrammer (Grue, 2004). I denne artikkelen blir det brukt en relasjonell forståelse av begrepet funksjonshemming, en forståelse som tar utgangspunkt i gapet mellom individets forutsetninger og omgivelsenes krav. Dette begrepet brukes også i den norske politikken og betegnes som en nordisk forståelse av begrepet funksjonshemming (se St.meld. nr. 40, 2002-2003). Begrepet nedsatt funksjonsevne omtaler individets kroppslige, psykiske og kognitive forutsetninger, hvor den aktuelle kroppsdelen eller kroppsfunksjonen er tapt, skadet eller nedsatt på annen måte (NOU 2005:8).

Respondentene i undersøkelsen hadde ulike funksjonsnedsettelse og ulike diagnoser. I prosjektet ble målgruppen avgrenset til barn med nedsatt fysisk funksjonsevne, lærehemming og sammensatte funksjonsvansker, dette av praktiske grunner (Tøssebro og Ytterhus, 2006). Utvalget i denne artikkelen består av fem ungdommer med cerebral parese, to med Down syndrom, en med utviklingshemming uten diagnose og en ungdom med en sjelden udefinert og sammensatt diagnose. Spredningen i utvalgets grupper med ulike funksjonsnedsettelse ble vektlagt fremfor representativitetsgrunnlaget.

Utvalget i prosjektet ble funnet ved hjelp av barnehabiliteringsteamet i Sør- Trøndelag, samt fire kommuner i 1998. Ved oppstart deltok 31 familier i prosjektets kvalitative intervjudel. I 2002 ved prosjektets andre runde ble samtlige 31 familier med videre, men ved tredje runde i 2006 trakk to familier seg fra prosjektet. Prosjektets fjerde runde ble iverksatt i 2010 hvor 21 familier ble med videre, noe som betyr at åtte familier trakk seg fra undersøkelsen. I en av de åtte familiene døde barnet og de andre 7 familiene ønsket ikke å delta lengre. Utvalget bestående av de 21 familiene ble vilkårlig-, men jevnt fordelt mellom to intervjuere for prosjektet, hvorav datamateriale fra 10 familier ble innhentet av meg som grunnlag for denne artikkelen. Utvalget ble begrenset til dels fordi det i artikkelen søkes å belyse respondentenes egne erfaringer og opplevelser, noe som i følge Kvale (2007) kan dokumenteres i høyere grad dersom datamaterialet er innhentet fra intervjuer selv. Av de 10 familiene som ble intervjuet, deltok fire av ungdommene. I de resterende 6 familiene valgte foreldrene å ikke inkludere barnet. I tre av intervjuene hvor

ungdommene deltok var mor, far eller begge foreldre tilstedeværende som deltagende parter. Besvarelsene til ungdommene kan i disse intervjuene kan ha blitt påvirket av at deres foreldre var tilstede. Tema som pubertet og kropp kunne oppfattes som pinlig å snakke om i foreldrenes nærvær. Foreldrene kunne omformulere spørsmål fra intervjuet og stille ledende spørsmål til ungdommene, svare for ungdommene hvis de brukte lang tid til å svare selv eller ikke hadde svar. Én ungdom ble intervjuet separat fra foreldrene og besvarte selvstendig på alle spørsmålene. Foreldrenes perspektiv ble vektlagt på lik linje med ungdommenes besvarelser, da dette ble ansett som nødvendig for å få tilstrekkelig med datamateriale om temaet. I ettertid har dette blitt ansett som hensiktsmessig, da de fleste foreldrene deltok i undersøkelsen uten at ungdommene var med.

En omfattende semistrukturert intervjuguide (Kvale, 2007) ble brukt da datamaterialet i denne undersøkelsen ble innhentet. Intervjuguiden baserte seg på fem overordnede hovedtema: Ungdommen og funksjonshemmingen, skole: pedagogisk tilbud og skolehverdagen, venner og fritid, hverdagen i familien og kontakt med hjelpeapparatet (Wendelborg 2010)¹, og denne ble brukt for å sikre at hovedtemaene ble tilstrekkelig dekket. For å åpne muligheten for at eventuelle nye tema og synspunkt skulle dukke opp, hadde intervjuene en samtalekarakter med hensikt om å gi respondentene anledning til å snakke fritt om det som opptok dem. Frem til prosjektets fjerde runde var det foreldrene som besvarte spørsmålene. I denne runden var barna selv blitt gamle nok til at det i noen tilfeller kunne være hensiktsmessig å inkludere dem i intervjuprosessen, noe som ble utført ved bruk av en egen intervjuguide som ble utformet kun for ungdommene. De ulike intervjuene hadde en varighet mellom én og én halv time til to timer, og ungdommen sto i likhet med sine foreldre frie til å velge om de ønsket å delta eller ikke.

Alle de 31 familiene fikk tilsendt et brev som informerte om den fjerde fasen av prosjektundersøkelsen, samt at de ville bli kontaktet om et par uker for å avtale tidspunkt for et intervju. Ungdommen fikk et eget informasjonsbrev som etterspurte deres mulighet for deltagelse. Informasjonsbrevet til ungdommene ble sendt sammen med informasjonsbrevet til foreldrene. Foreldrene ble deretter ringt for en avgjørelse om de ønsket å delta videre i prosjektet, sted for intervju, og om ungdommen selv kunne tenkt seg å delta som respondent. Av familiene

som ble brukt i denne studien svarte seks familier at de ønsket at barna deres skulle bli intervjuet, hvorav det var tre jenter og tre gutter. De fire andre familiene, hvor tre av ungdommene var jenter og en var gutt, svarte at det ikke var hensiktsmessig at barnet deres deltok med bakgrunn i funksjonsnedsettelsen, Samtykke ble innhentet fra både foreldrene og ungdommen selv. Begge foreldrene ble oppfordret til å delta uten at dette ble stilt som krav, hvorav fem fedre og ti mødre deltok i intervjuene. Ett intervju ble foretatt på NTNU Dragvoll, mens de resterende ni intervjuene ble foretatt i familienes egne hjem.

Nødvendig forskningsetisk godkjenning fra «Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste» angående intervjuguide, undersøkelse og lydbåndopptak var på forhånd innhentet i forbindelse med prosjektets tidligere faser. Respondentene har blitt gitt fiktive navn i artikkelen og under transkriberingsprosessen for å bevare deres anonymitet.

2.3 Reliabilitet og validitet

Intervjuene som ligger til grunn for artikkelen anses ikke som representative for populasjonen, da utvalget kun består av 10 (av utvalgets totale 21) familier. Da dette er en kvalitativ studie kan utvalget derimot si noe om mulige trekk som forekommer i den totale populasjonen. Funnene i datamaterialet kan med bakgrunn i dette betraktes som en «stikkprøve» av den totale populasjonen hvor de aktuelle fenomen og beskrivelser som presenteres kan inngå som nye hypoteser for videre forskning.

2.4 Analysemetode

Analysemetoden systematisk tekst kondensering ble brukt til å analysere det kvalitative datamaterialet for denne artikkelen, som beskrevet i litteratur om kvalitative metoder i medisinsk forskning (Malterud, 2006).

Analysen har blitt gjennomført gjennom fire trinn. Disse trinnene består av å, 1) få et helhetsinntrykk over datamaterialet og 2) identifisere meningsbærende enheter fra mening til koder. Deretter skulle ut irrelevant tekst. 3) Abstrahere/kondensere innholdet i de enkelte

meningsbærende enhetene (kodegruppene) og deretter gi kodegruppene abstrakt mening. 4) Videre sammenfattes betydningen av dette (rekontekstualisere) ut fra de kondenserte tekstene og de utvalgte sitatene lages det *innholdsbeskrivelse* for hver kodegruppe – som får et sammenfattende begrep som overskrift hvis dette anses hensiktsmessig. Disse fire trinnene utgjør hovedstrukturen i den metodologi som representeres av analysemetoden systematisk tekstkondensering (Malterud, 2006). Hovedfunnene i artikkelen ble funnet gjennom prosessen for systematisk tekstkondensering slik den er nevnt i korte trekk.

Formålet med de kvalitative forskningsintervjuene var å innhente beskrivelser av intervjupersonens livsverden, hvor det spesielt ble tatt hensyn til tolkninger av meningen med fenomenene som blir beskrevet (Kvale, 2007). Ut i fra intervjuenes semistrukturerte oppbygning var hensikten å tillate at slike beskrivelser skulle kunne plukkes opp. Intervjuenes datamateriale ble tatt opp med lydbåndopptaker og ble deretter transkribert. Intervjuene av ungdommene som deltok ble transkribert som en selvstendig besvarelse, men med en tilknytning til den familien de hørte til.

2.5 Forbehold

Det har vist seg i ettertid at det kunne ha vært hensiktsmessig å inkludere datamaterialet fra alle de 21 familiene, da oppdelingen av utvalget kan ha blitt en begrensning for den representerte variasjonen av de ulike funksjonsnedsettelsene. Med bakgrunn i Malterud (2006), kan det sies at det tilfeldige utvalget og oppdelingen kan ha påvirket validitetsgrunnlaget for artikkelen. Videre kan dette med bakgrunn i Kvale (2007), åpne for kritikk over metodens egenskaper til å undersøke det som er hensiktsmessig, da et tilfeldig utvalg kan true artikkelkunnskapens gyldighet (Malterud, 2006). Da problemstillingen ønsker å belyse ungdommer med nedsatt funksjonsevne ut fra ulike utgangspunkt, kan det være en svakhet at respondenter med diagnosen cerebral parese utgjør 50% av det totale utvalget. Med bakgrunn i disse punktene kan det medføre at materialets innhold ikke møter kravet om tilstrekkelig adekvate data for å kunne belyse problemstillingen på en god måte. På en annen side har det i følge Solish et al. (2009), vist seg at et utvalg bestående av respondenter med ulike funksjonsnedsettelse har hatt betydelige

likhetstrekk i forbindelse med deres deltagelse i fritidsaktivitet.

Med bakgrunn i utvalgets få respondenter, kan en stilles kritisk til overførbarhetsverdien av analyseresultatet opp mot de forskjellige respondentenes uttalelser på temaet i artikkelen. Med bakgrunn i Malterud (2006) kan det tolkes som at undersøkelsen kan være utsatt for en skeivfordeling i innflytelseskraft, noe som vil si at noe av informasjonen som har kommet frem i intervjuene i ulik grad har kunnet påvirke utfallet av analysen. Dette da noen foreldre snakket mer enn andre på temaet, samt bredden i forklaringene hadde en betydelig variasjon.

Respondentene ble naturligvis stilt likt i utgangspunktet og grunnlaget for analyseresultatet har en forankring i fenomen uttrykt gjennom budskapene som kom frem fra flere av respondenter. Noen av respondentenes meninger og forklaringer vil komme sterkere frem i artikkelen enn andre, da dybden på forklaringene har variert.

I intervjuene kom det fram få eksempler på individuelle opplevelser relatert til ungdommenes fritid. Dette har ført til begrensninger i forhold til å kunne gå i dybden på å forklare de ulike erfaringene ungdommene har hatt.

3.0 Resultat

De ulike fritidsaktivitetene som kom frem i intervjuene vil her presenteres under artikkelens todeling av begrepet fritidsaktivitet, uorganisert og organisert fritid. Hovedfunnene av analysen vil introduseres i punkt 3.4 og belyses videre i de etterfølgende punktene, 3.5 til 3.10.

3.1 Fritidsaktiviteter

Alle ungdommene i undersøkelsen hadde en form for fritidsaktivitet. Mengde aktiviteter og deres intensitet varierte naturligvis med ungdommens preferanser og muligheter for å delta. Andre faktorer spilte også inn som hinder for deltagelse og disse vil adresseres senere i artikkelen. Det viste seg å være en stor oppslutning rundt lokale støtteordningstilbud. Alle ungdommene hadde en form for støttekontaktordning som de hadde én gang i uka, i noen timer.

Ungdommene deltok i noe variert grad på ulike tilrettelagte fritidsaktiviteter gjennom kommunen. Disse aktivitetene hadde faste tidspunkt og innhold som ungdommen kunne velge å benytte seg av. Det tydeliggjøres et mønster i datamaterialet som tilsier at det er flere av ungdommene som benytter seg av lignende organiserte aktivitetstilbud i fritiden. Fritidsaktivitetene har vist seg å være tilrettelagte tilbud gjennom kommunens regi. Med bakgrunn i dette kan en stille seg spørrende til om ungdommene deler de samme interessene eller at de blir nødt til å velge mellom et begrenset antall eksisterende tilpassede tilbud for å kunne ha et organisert aktivitetstilbud etter skolen.

3.2 Organisert fritid

Det kommer frem ulike oppfatninger på om organisert fritidsaktivitet kommer til nytte eller ikke for familiene i utvalget. Deltakelse i en fritidsorganisasjon kan gi den enkelte ungdom en meningsfull fritid og muligheter for å kunne få en ny rolle (Midtsundstad, 2005). Noen familier anser de organiserte fritidsaktivitetene deres barn deltar i som et godt tilbud hvor de får muligheten til å utfolde seg fritt i samhandling med andre unge i lignende situasjon. Noen foreldre beskriver også slike tilbud for å være direkte avlastende som kan gi dem muligheten for et mer variert familieliv. Moren til Wenche (15, sjelden funksjonsnedsettelse) beskriver dette slik:

Det å ta imot avlastning er litt vanskelig det, for da føler du at du ikke klarer oppgaven med å være foreldre. Så jeg ville absolutt ikke ha noe avlastning til å begynne med... Etter hvert klarte jeg å se det at det kunne være en resurs for Wenche å være sammen med andre voksne enn oss. Og de foreldrene i den andre familien er yngre enn oss og de kan ta henne med på helt andre ting enn det vi kan ta henne med på...

Andre foreldre beskriver deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter som et sosialt givende tiltak som kan gi barnet deres nye venner og øke deres grad av selvstendighet. Det å delta i organiserte fritidsaktiviteter ble fra foreldrenes side ofte begrunnet med at det skulle gi barnet deres en mulighet til å sosialisere seg med andre jevnaldrende barn, som kan stille med mest mulig like forutsetninger for deltagelse. I noen familier ble det også presisert at slike organiserte fritidstilbud

også skulle fungere som avlastning for foreldrene og bistå som en arena hvor ungdommen ble nødt til å lære å klare seg mest mulig selv og samarbeide med andre jevnaldrende. Begge forklaringer kan vise til foreldrenes intensjon om å tilføye deres barn opplevelse av inkludering, mestring og økt selvstendighet.

De fleste familiene i undersøkelsen tok i bruk ulike støtteordningstilbud, med unntak av én familie. Alle ungdommene har et støttekontaktilbud eller deltar i den kommunale fritidsordningen «Tilrettelagt fritid». Ungdommene og deres foreldre har gitt uttrykk for at de er fornøyde med fritidsordningene deres unge mottar gjennom støtteordninger og de ser nytteverdien av et slikt tilbud. Det ble spesielt lagt vekt på innholdet til tilbudene og at de ble tatt med på flere aktiviteter utenfor hjemmet, som for eksempel svømming og ridning. Innholdet i støttekontaktilbudet var individuelt tilpassede og varierte ut i fra hver enkelt ungdom. Andre aktiviteter ungdommene i undersøkelsen deltok i gjennom støttekontaktordningen var: kaféturer, kinoturer, fotball og støttekontakt i forbindelse med organiserte turer med interesseorganisasjoner og foreninger. Støtteordningstilbudene var én gang i uka i noen timer, og noen foreldre uttrykte et ønske om et mer regelmessig tilbud av samme type.

3.3 Uorganisert fritid

Ungdommene i undersøkelsen benyttet mye av fritiden sin i hjemmet sammen med familie. Den uorganiserte fritiden besto av ulike aktiviteter hos de forskjellige ungdommene, men noen aktiviteter gikk igjen hos flere. Alle ungdommene brukte en stor andel av fritiden til å se fjernsyn og bruke datamaskin. Andre uorganiserte fritidsaktiviteter ungdommene praktiserte var: el-innebandy, skitur og gåtur, lesing og høre lydbok. Ungdommene beskrev denne fritidsaktiviteten som en viktig del av deres hverdag, og noe de gledet seg til da de var på skolen. De uorganiserte fritidsaktivitetene som ble praktisert i hjemmet ble vanligvis gjort hver dag etter skolen og ofte alene eller med familiemedlemmer. I intervjuene kom fram at flere av ungdommene ikke hadde kontakt med jevnaldrende etter skoletid. Dette gjaldt spesielt ungdommene med Down syndrom, som ikke hadde noen kontakt andre jevnaldrende i fritiden utenom familie. Noen av ungdommene med cerebral parese kunne få besøk av en venn, med en lignende

funksjonsnedsettelse, som delte de samme fritidsinteressene. Dette kunne oppstå fra én til to ganger i uka. Ungdommene som tilbrakte deres uorganiserte fritid med andre venner forklarte at de hadde en stor glede av dette og beskrev denne tiden som en kontrast fra hvordan de opplevde det sosiale miljøet på skolen.

3.4 Faktorer som kan påvirke deltagelse i fritidsaktivitet

Hovedfunnene fra analysen blir her presenter i de forskjellige kategoriene som beskriver ulike sider ved artikkelens problemstilling. Disse fremstår som kodegrupper som har blitt til tema gjennom analyseprosessen ut i fra innholdet i intervjuene. Funnene ble basert på de beskrivelsene som kom tydelig frem i datamateriale som faktorer flere av familiene i undersøkelsen hadde et forhold til, eller forklaringer som skilte seg ut fra hovedbudskapet av datamateriale. Egne forklaringer som likevel beskrev trekk ved artikkelens tema og problemstilling ble inkludert. Kodegruppene består av seks tema og vil i den følgende delen fremstå som artikkelens resultat. Det første og andre temaet vil ha et overordnet fokus på organiserte fritidsaktiviteter, mens det tredje temaet vil orientere om ulike forhold relatert til uorganisert fritidsaktivitet. De resterende tre temaene har ikke en konsekvent forankring i en bestemt aktivitetsstruktur, men vil på en mer åpen måte diskuteres på tvers av de ulike aktivitetsformene ut i fra hvordan det faller naturlig.

3.5 «Like barn leker best»

I de ulike organiserte fritidsaktiviteter som ledes av interesseorganisasjoner eller forbund har som oftest en målgruppe som de tilrettelegger ulike fritidsaktiviteter for. Slike arrangement kan forstås for å være tilbud som i utgangspunktet skal være tilrettelagt for flest mulig av interesseorganisasjonens medlemmer. I dette tilfellet, organiserte fritidsaktiviteter som er tilrettelagt slik at medlemmene skal kunne få utbytte og opplevelsen av et fullverdig aktivitetstilbud. Interesseorganisasjonene kan ha en viss form for avgrensning eller klassifisering som tar utgangspunkt i en bestemt funksjonsnedsettelse eller diagnose av deres medlemmer (St. meld. nr. 39, 2006-2007). I likhet med tidligere nevnte organiserte aktiviteter i kommunens regi, kan det også i fritidsaktiviteter i regi av interesseorganisasjoner foreligge en variasjon eller ulik

grad av funksjonsnedsettelse og funksjonshemming (Trondheim kommune, 2011). Noe som igjen kan føre til at deltagerne har forskjellige utgangspunkt for sosial samhandling.

På en annen side har flere respondenter også gitt uttrykk for at de anser det som bedre å være sammen med andre som har samme type funksjonshemming, da de ikke skiller seg ut fra miljøet og føler at de kan være seg selv. Mor til Gunn (17, cerebral parese): «...så bare det å treffe noen andre med samme diagnose, for sånn som Gunn sa, da får hun være seg selv... hun føler seg tryggere...». Videre ble det påpekt at hvis ungdommene deltok i et miljø hvor de ikke trengte å jobbe hardt for å passe inn så kunne de også bruke mer tid på aktivitetene og tilbudet. Her deler far til Arne (15, cerebral parese) sin observasjon om temaet:

På Beitostølen så trakk alle seg sammen, for da hadde alle et handikap. Så trenger ingen å skjemmes eller synes det er ekkelt da. Det var sånn ekte glede og foreldrene står der med tårer i øynene og ser at nå fungerer dem sosialt. De holder på sammen uten at man trenger å passe på dem. Like barn leker jo best som det heter.

Noen foreldre har påpekt nytteverdien av slike organiserte fritidsaktiviteter i regi av interesseorganisasjoner. Et element i slike arrangement er spesielt vektlagt og det er hvordan aktiv deltagelse store miljø med flere ungdommer med redusert funksjonsevne har kunnet øke sjansen for å skape nye sosiale relasjoner. Det presiseres videre at tilbud hvor dette vektlegges burde finne sted i flere sammenhenger og oftere. En tilnærming til et slikt tilbud har noen av foreldrene i intervjuene beskrevet å være «Tilrettelagt fritid». Dette er en støtteordning som tildeles fra Barne- og familie tjenesten for unge under 18 år og utføres av kommunen. Dette er en av kommunens satsningsposter for individuelt tilpassede støtteordninger, som skal ha et stort fokus på selve fritidsaktiviteten basert på ungdommens ønsker og behov (Trondheim kommune, 2011).

Det kommer tydelig frem i intervjuene at slike turer arrangert av interesseorganisasjoner har ført til nye bekjentskap blant ungdommene. Noen har også funnet gode venner på turene som de har jevnlig kontakt med utenom interesseorganisasjonens arrangementer. Flere av ungdommene

beskriver at de også møter disse vennene i den uorganiserte fritiden. Ungdommene i undersøkelsen har vist seg å ha få vennsforhold utenfor familie. Gunn (17, cerebral parese) forteller om sitt vennsforhold med bestevenninnen hun møtte gjennom en tur med foreningen for cerebral parese, og hvor trygt hun synes det er å ha et tillitsforhold med en annen utenfor familien som hun kan fortelle alt til. Gunn: «...*det er godt å kunne ha en så god venn som jeg kan snakke om ting som jeg ikke har lyst å snakke med mamma om*».

Andre ungdommer forteller om lignende nære vennsforhold hvor de gir uttrykk for at vennen ofte er i lik situasjon som dem på flere områder i livet, ofte også i type nedsatt funksjonsevne.

3.6 Like barn leker best – men er de så like?

I intervjuene har foreldre gitt uttrykk for at deres barn har hatt tvetydige opplevelser med organiserte fritidsaktiviteter i regi av kommunen. Ungdommene og deres foreldre forteller om opplevelser av at det ofte kan forekomme et misforhold mellom ungdommenes evne til å delta i fritidsaktiviteten og hvordan aktiviteten er tilrettelagt og organisert. Her nevnes spesielt to problemstillinger. I den første problemstillingen påpekes at det kan eksistere bestemte forskjeller mellom medlemmene i en organisert fritidsaktivitet og at disse forskjellene kan føre til for lite utfordring eller for mye utfordring i møte med aktiviteten. Unge med funksjonsnedsettelse kan ofte oppleve barrierer for deltagelse i både fritidsaktiviteter og samfunnet (Law et al 2006). I intervjuene kom det frem at det kan foreligge gap med slike forskjeller mellom deltagerne av aktiviteten. Mor til Arne (15, cerebral parese) beskriver dette slik ut i fra sønnens deltagelse i et organisert fritidstilbud for unge med nedsatt funksjonsevne: «Teatergruppe har han vært med på i flere år, men nå har han kommet til et punkt hvor det er for stort sprang mellom han og de andre».

Dette kan føre til at personer med en liten grad av funksjonsnedsettelse ikke føler til at de passer inn i de organiserte fritidsaktivitetene. Et kommunalt tilbud som tar utgangspunkt i å inkludere ungdom med mange ulike typer funksjonsnedsettelser (Frambu, 2006) kan føre til at deltagerne ikke får like mye utbytte av tilbudet. Utfordringene kan knyttes til selve aktivitetens intensitet, design eller rammer. Mor til Britt (16, cerebral parese) forteller det slik:

Vi har ikke fått noe særlig med fritidstilbud, vi har fått noen tilbud fra Epilepsiforeninga som ikke har vært aktuelt. Også noen tilbud fra CP-foreninga som ikke passer inn. Det er det med å passe inn som er utfordringa, han passer liksom ikke inn noen plass helt.

Den andre problemstillingen viser til forskjeller mellom den sosiale deltagelsen og samhold i gruppa. Ulike behov og forutsetninger for sosial omgang med jevnaldrende har blitt trukket fram for å ha gitt et negativt utslag for den videre deltagelsen til ungdommene. Med dette menes det, i følge ungdommene i undersøkelsen, at en grad av likhet mellom deltagerne kan ha en betydning for dannelsen av nye vennskap (presisert i hovedfunn 3.5). Wenche (15, utviklingshemming og autisme) deltar i en organisert teatergruppe for personer ned nedsatt funksjonsevne og hun forteller «*Der er andre på teatergruppa som sitter i rullestol og har talefeil, og har hjerneskade, og sånt*». Hennes mor utdyper videre:

Wenche er med på «THT» gruppe (teater/drama) hvor det er mange som er funksjonshemmet. Der trives hun ikke så veldig godt enda... Vi har prøvd mange forskjellige fritidsaktiviteter, men det meste skjærer seg. Enten så fungerer det ikke sosialt eller så blir det for vanskelig å få det til i forhold til synet...

I en gruppe hvor det finnes ungdom med ulike og varierende grad av funksjonsnedsettelse er det ikke gitt at den sosiale arenaen fungerer for alle medlemmene. Når ungdommene oppsøker en organisert fritidsaktivitet kan misforhold skapes på grunn av ulike forutsetninger og behov for deltagelse. Dersom aktiviteten er lite stimulerende, fysisk eller sosialt, så har ungdommer i undersøkelsen tatt beslutningen om å avslutte deltagelsen. I noen av disse tilfellene har også ungdommene erstattet disse med uorganiserte aktiviteter i hjemmet. Ungdommene har i utgangspunktet et ønske om å inngå i et nytt tilbud som skal kunne fylle fritiden deres med en meningsfull aktivitet. En konsekvens av at ungdommen i undersøkelsen ikke har fått deltatt i organiserte fritidsaktiviteter har i flere tilfeller blitt konstatert å ha ført til mindre sosial kontakt med andre jevnaldrende i fritid og skole. Mor til Wenche (15, utviklingshemming og autisme) forklarer datterens situasjon:

Det er mange i Wenches klasse som driver med ballspill i fritiden. Med mange treninger per uke og kamper i helgene. Det er jo ikke Wenche med på og har kanskje derfor ikke så mye å snakke med dem om.

3.7 Foreldre som det nærmeste støtteapparat i organisert fritidsaktivitet

Foreldrene i undersøkelsen har alle fortalt om ulike forhold i deres familiesituasjon og informert om hvilke muligheter ungdommene har i forhold til fritidsaktiviteter. Ut i fra intervjuene med familiene kommer det frem ulike forklaringer på hvordan foreldrene støtter deres barn med nedsatt funksjonsevne og hvilken påvirkningskraft dette har for ungdommenes fritidssituasjon. Noen foreldre forteller om ulike måter de har løst det de har identifisert som mangel på tilrettelegging og valgmuligheter i forbindelse med fritidstilbud for deres barn. Slike løsninger har funnet sted på ulike måter. Far til Arne (15, cerebral parese) forteller om en klubb han har stiftet sammen med venner og som har blitt til en sosial arena. Klubben arrangerer turer og regelmessige sosiale aktiviteter hvor sønnen inkluderes. Foreldrene til Arne beskriver hans sosiale liv med jevnaldrende i fritiden som begrenset og vil gjennom klubben til faren få muligheten til å møte personer i en sosial setting utenfor familien. En annen fortelling påpeker faren til Ole (16, cerebral parese) sitt engasjement i sønnens fritid og sosiale tilværelse. Faren til Ole har vært fotballtreneren for skoleklassen til Ole fra han begynte på skolen. Ved å være treneren til Ole påpeker faren at han har hatt muligheten til å påvirke utfallet av sønnens sosiale omgangskrets. Dette har ført til en vedvarende fellesinteresse hos ungdommene som også Ole tar full del av selv om han ikke er i stand til å delta på selve aktiviteten. Det sosiale som kommer med fellesinteressen for fotball synes å ha ført ungdommene sammen og Ole inkluderes gjennom dette til en deltager av den sosiale omgangskretsen i skolen og i fritiden. Faren til Ole sier:

Ole er en veldig sosial gutt og deltar i et fotballag, gutter 16, sammen med de andre fra klassen hans. Han blir veldig godt integrert i laget og er med på alle kampene og turneringer som holdes i laget. Ole blir ansett som en fullverdig deltager i laget selv om han ikke er i stand til å spille selv... Han hjelper til med å gi keeperen oppvarming og er med på å planlegge spillet.

Her gis det et innblikk i hvordan en sosial aktivitet kan ha betydning for ungdom med nedsatt funksjonsevne. Ole bruker rullestol men har likevel en sentral og viktig rolle i aktiviteten. Videre presiseres det at Ole har blitt til et møtepunkt for de andre vennene hans. Faren lærer sønnen mye om fotball, noe som har gjort Ole til en populær person i hans sosiale krets. Ole hadde ofte besøk av venner fra klassen og deltar i sosiale begivenheter med dem utenfor skole og hjem.

Fritidsaktiviteten kan her tolkes for å være en form for motiverende virkemiddel som engasjerer Ole og andre jevnaldrende sammen om en felles interesse uavhengig av funksjonsevne. Far til Ole påpeker at fotballinteressen har hjulpet Ole på flere områder i livet hans, blant annet i hvordan den brukes til å motivere han på skolen. Det presenteres også andre erfaringer i undersøkelsen hvor det ikke foreligger slike løsninger. Noen foreldre har begrenset mulighet til å kompensere for manglende tilpassede fritidstilbud. Mor til Hanne (17, cerebral parese) gir et klart uttrykk for at hennes datter ikke deltar i noen form for organiserte tilbud etter skolen fordi hun er avhengig av å ha med seg noen. Andre foreldre har gitt uttrykk for at deres barn strever med skole og har i den forbindelse ikke tid til å delta i organiserte fritidsaktiviteter fordi lekser må prioriteres. I de sammenhengene hvor slike forklaringer ble presentert, ble det lagt vekt på ungdommenes progresjon i skole og foreldrenes ønske om forbedring. En problemstilling som i følge noen foreldre førte dem til å nedprioritere de fritidstilbudene de mottok fra kommunen og interesseorganisasjoner i forbindelse med ungdommen.

I intervjuene ble det også vist til en annen side ved foreldrenes påvirkning på deres barns deltagelse i fritidsaktivitet. I aktiviteter hvor noen av foreldrene følte at deres barn ikke passet inn med grunnlag i ungdommens evne til å utføre aktiviteten, ble deltagelsen avsluttet. Det ble fortalt at aktivitetsdeltagelsen ikke ble avsluttet direkte på grunn av ungdommens evne til å utføre denne, men på grunn av hvilke innvirkninger det å ikke mestre aktiviteten i like høy grad som de andre i gruppa, kan få for ungdommens mestringsfølelse. Her ble det forklart av foreldrene at ungdommens følelse av mestring og drømmer for fremtiden spilte en langt viktigere rolle enn selve deltagelsen i aktivitet. Mor til Britt (16, cerebral parese) forklarer hennes erfaring slik:

Hun vil helst gå på dansegruppe. Hun vil bli en berømt danser også. Der hun ikke skjønner er at hun vil aldri føle seg så flink når hun danser med andre som når hun danser alene. Sånn at vi prøver å holde de tingene mer improvisert sammen med venner og familie.

Dette kan tolkes som en strategi noen av foreldrene i undersøkelsen bruker for å ivareta ungdommenes mestringsfølelse og glede av ha ulike fritidsaktiviteter uten å måtte føle noen form for prestasjonspress eller krav. Det å delta i aktivitet i en gruppe med andre ungdommer kan føre til iverksettelsen av en kjede sosiale prosesser som kan bestå av vurderinger og forventinger til aktivitetens deltagere (Larsen og Buss, 2008). Slike prosesser kan i forbindelse med organiserte fritidsaktiviteter bidra til sosial inkludering og følelse av tilhørighet, men også medføre en reproduksjon av sosiale stigma og ekskludering (Løvgren, 2009; Goffman, 1963). I flere av familiene ga foreldrene uttrykk for at de til en hver tid hadde kontroll på hvor ungdommen var og hvem ungdommen var sammen med. De fortalte videre at de synes det var vanskelig å ikke kunne følge ungdommen på de ulike aktivitetene selv og ønsket at de skulle være i nærheten av hjemmet i størst mulig grad. Mor til Hans (16, Down syndrom) sier: *«Jeg vet alltid hvor Hans er. Jeg er hele tiden bekymret for Hans når han ikke er hjemme, selv når han er på skolen. Når han er borte fra hjemmet så ringer jeg for å høre hvordan han har det.»*. I andre studier har det kommet frem at foreldre til unge med funksjonsnedsettelse kan skape begrensinger for sosial interaksjon med andre jevnaldrende i prosessen av å beskytte dem mot negative opplevelser i slike arenaer. Videre har det også blitt påvist at foreldre til unge med nedsatt funksjonsevne kan føle at andre foreldre til unge uten funksjonshemming tar avstand fra deres barn på grunn av at de kan kreve mer oppmerksomhet og tilsyn (Solish et al. 2009). Dette ble spesielt tydeliggjort av mor til Geir (15, sjelden funksjonsnedsettelse) som poengterte at de bare inviterte andre jevnaldrende til sitt eget hus og Geir dro aldri på besøk til andre.

3.8 Fritiden i hjemmet

Et av hovedtrekkene i undersøkelsens intervjuintervjuer er rettet mot at flere av ungdommene brukte store deler eller hele fritiden i hjemmet. I artikkelens punkt 3.6 ble det gitt uttrykk for at flere av ungdommene i undersøkelsen valgte uorganiserte fritidsaktiviteter i hjemmet fremfor å delta på organiserte fritidsaktiviteter som ikke var tilpasset deres ønsker og behov. Den uorganiserte fritiden ble ofte brukt til lite fysisk stimulerende aktiviteter. Slike aktiviteter varierte noe fra hver enkelt ungdom, men hadde også noen fellestrekk. Bruken av data og fjernsyn gikk igjen hos de fleste ungdommene. Andre uorganiserte fritidsaktiviteter som ungdommen gjorde i hjemmet var å spille videospill, skrive historier og fortellinger, bruke internett, tegne og høre

lydbok. Med mye av fritiden brukt til lite fysisk utfordrende aktiviteter i hjemmet uttrykte noen foreldre en bekymring for ungdommenes manglende fysiske aktivitet. Det ble påpekt at det var vanskelig for foreldrene å presse ungdommene til å trene, dels på grunn av usikkerhet på hvor forenelig fysisk trening er for personer med bestemte funksjonsnedsettelse som cerebral parese. En annen grunn forklart av noen foreldre var at ungdommene trengte den ustrukturerte fritiden. Siden ungdommene var nødt til å forholde seg til en skolehverdag som i hovedsak var organisert. Noen ungdommer og deres foreldre valgte derfor bort de strukturerte fritidsaktivitetene for å gi ungdommene rom for rekreasjons tid. Britt (16, cerebral parese) forteller at hun savner det å dra ut med venner og gjøre ting uten at foreldrene er med eller organiserer aktivitetene. Moren hennes utdyper videre om den uorganiserte fritiden:

Britt liker å skrive hvis hun får bestemme selv hva hun skal skrive om. Utfordringa er å gi hun frihet til å ha ting tilgjengelig og ikke blande seg så mye bort i det for da blir hun... det blir veldig mye organisering av skoledagen så vi prøver å ikke organisere fritida... hun må få lov til å ha følelsen av frihet og finne på ting.

Foreldrene i undersøkelsen uttrykker bekymring for ungdommene og synes det er vanskelig å akseptere at deres barn til tider er ensomme på grunn av meget begrensede sosiale nettverk. Flertallet av ungdommene er som tidligere nevnt mye i hjemmet på fritiden og gjør gjerne uorganiserte fritidsaktiviteter alene. Mor til Britt poengterer:

Britt kan bli sittende foran Tv-en hele dagen hvis vi som foreldre ikke passer på... Det er nesten som at hun lever gjennom noen av TV programmene og får med seg alt de sier og gjør...

Det har blitt presentert ulike forklaringer for hvorfor ungdommene søker seg vekk fra den sosiale kontakten med andre jevnaldrende. En slik forklaring kan være det mor til Wenche (15, sjelden funksjonsnedsettelse) forteller i sitt intervju. Hun påpeker at datterens tidligere erfaringer med jevnaldrendekontakt har bestått stort sett av negative opplevelser. Det fortelles at Wenche har hatt opplevelsen av å bli avvist så mange ganger at hun nå tar helt avstand fra andre ungdom på

samme alder. En slik tilnærming kan være en strategi som gir Wenche muligheten til å skjerme seg fra det å bli avvist av andre jevnaldrende. Dette kan tolkes som et resultat av gjentatte negative erfaringer fra tidligere forsøk på deltagelse.

Unge med nedsatt funksjonsevne kan der i mot ofte oppleve vansker med å opprette og vedlikeholde nye vennsforhold, dette i større grad enn andre jevngamle uten funksjonsnedsettelse (Solish et al. 2009). Wenche konstaterer: *«Det er best å være hjemme, for da slipper man å forholde seg til andre. Da kan jeg slappe av. Jeg liker ikke å være midt i bråket, og andre kan være så ville av seg.»*. Tidligere forskning kan tyde på at mange unge med funksjonsnedsettelser deltar i fritidsaktiviteter i nærmiljø og i noen tilfeller også med jevnaldrende (Solish et al. 2009). Det motsatte kommer frem i denne undersøkelsen. Ut i fra Wenches opplevelser kan det tolkes at hun henviser til både frykten av å bli ytterligere stigmatisert og usikkerhet knyttet til det uforutsigbare ved aktivitetens deltagere. Som konsekvens av dette trekker hun seg heller tilbake til tryggheten av hjemmet og familien. Dette blir diskutert videre i det neste hovedfunnet.

3.9 Familiekontakten som en av de fremste sosiale arenaer

I intervjuene med familiene og ungdommene ble forholdet mellom ungdommen og deres foreldre og søsken beskrevet som en viktig del av ungdommens sosiale liv i fritiden. Beskrivelser av ungdommenes ervervede erfaringer med jevnaldrende ble presentert i punkt 3.6 og 3.8 som viste til at flertallet av unge med nedsatt funksjonsevne i utvalget velger å ta avstand fra jevnaldrende i fritiden. De oppsøker heller den sosiale kontakten i hjemmet. Det kom frem i intervjuene at ungdommene ofte hadde kontakt med søskenes venner når disse var på besøk. Bortsett fra dette besto den største andelen av ungdommenes sosiale kontakt i hjemmene med deres foreldre. Foreldrene til Arne (15, cerebral parese) beskriver sine opplevelser og erfaringer med dette: *«Arne har ikke så veldig god kontakt med andre i klassen på fritiden, men han har mange andre kjente da, i familien og venner av familien.»*. Det viste seg at ungdommene i undersøkelsen heller prioriter kontakten med voksne fremfor å oppsøke kontakt med andre ungdommer. Dette beskriver faren og moren til Arne slik:

*Arne foretrekker kontakt med voksne folk, dette har han alltid gjort opp gjennom årene...
Arne har jo prioritert voksenkontakten da siden han føler seg utrygg på andre unger, rett og slett. Han har egentlig vært veldig isolert...*

Her konstateres det at Arne ikke nødvendigvis får det samme sosiale utbytte av å henvende seg til voksne fremfor andre ungdommer og foreldrene opplever at han fremstår som isolert fra sosiale miljøer med jevnaldrende i fritiden. Prioriteringen av voksenkontakten hos ungdommene i utvalget oppsto også i ulike fritidsarenaer utenfor hjemmet, som organiserte fritidsaktiviteter. Voksenkontakten ble beskrevet som trygg og forutsigbar, elementer ungdommene oppsøkte ved deltagelse i fritidsaktiviteter. Voksenkontakten kunne også oppleves om et alternativ for deltagelse i fritidsaktiviteter med jevnaldrende uten nedsatt funksjonsevne, siden aktivitetsnivået ofte var høyere enn det ungdommen med nedsatt funksjonsevne hadde forutsetning for. Denne tendensen ble videre forklart av foreldrene som noe ungdommene også tok med seg inn i aktivitetsforhold på andre arenaer. Det å ha kontakt med andre mennesker kan ha betydning for en persons identitetsutvikling i form av å utvikle selvbilde og sosial identitet (Larsen og Buss, 2008). Med andre ord kan en persons selvoppfatning legge grunnlag for mulighet til å verdsette en selv. I tråd med forståelsen av at vi ikke vurderer oss selv direkte, men gjennom interaksjon med andre mennesker kan det være av stor betydning å muliggjøre deltagelse på ulike arenaer. I en slik sammenheng tydeliggjøres også betydningen av å bygge gode relasjoner som baserer seg på opplevelser av å bli imøtekommet og forstått (Midtsundstad, 2005).

3.10 Bruken av data som sosialt medium

Bruken av datamaskin som et kommunikasjonsmiddel og underholdningsverktøy har vært et gjennomgående tema hos flere av familienes ungdommer i undersøkelsen. Noen av ungdommene forteller selv at de bruker datamaskin for å holde kontakt med venner og familie. Det kommer også frem at noen av ungdommene har kontakt gjennom internett med jevnaldrende fra skoleklassen og andre venner fra turer med interesseorganisasjoner. Ungdommene med cerebral parese eller fysiske funksjonsnedsettelse har vist seg å være spesielt aktive i bruken av

datamaskin og ulike kommunikasjonskanaler på internett. Moren til Wenche (15 sjelden funksjonsnedsettelse) beskriver datterens forhold til datamaskiner som verktøy for sosial kontakt med andre ungdommer slik:

Hun føler seg trygg når hun snakker med andre gjennom dataen. Hun synes det er lettere det enn å snakke med folk ansikt til ansikt. Hun er mer godtatt der. Hun er jo rask til å skrive og kvikk i replikken over dataen. Og da blir kanskje ikke de sosiale kodene like viktig.

Opplevelsen av å snakke med andre på datamaskin over internett blir beskrevet som en tryggere måte å kommunisere på. Ungdommene benyttet forskjellige måter å snakke på. Noen av disse kommunikasjonskanalene baserer seg på tekstmeldinger, virtuelle historier, virtuelle spill, talemeldinger og direkte tale. Wenche har i likhet med andre ungdommer i undersøkelsen beskrevet at de mestrer databruk og forteller at de sosiale kodene som normalt sett ville foreligge som funksjonshemmende barrierer ikke blir like betydningsfulle her. Dette kan igjen føre til at forskjellene blir mindre fra andre ungdommer på samme alder. Ungdommene poengterer at dette medfører til at de føler mer aksept i fra andre ungdommer i en slik setting. Et eksempel på dette er opplevelsen Gunn (17, cerebral parese) har tilegnet seg. Hun forteller at hun spiller virtuelle rollespill over internett sammen med andre mennesker. Dette har ført til deltagelse i nye sosiale miljøer og bekjentskap på internett. Det var der i mot liten interesse for å bruke datamaskin som et sosialt verktøy blant ungdommene med Down syndrom, hvor bruken av data hovedsakelig gikk ut på underholdning i form av videospill og film. Mor til Hans (16, Down syndrom) forteller det slik: «Jeg tror personligheten til Hans er litt sånn at han liker å sitte for seg selv å spille dataspill. Han underholder seg selv bra... disse aktivitetene gjør han alene på rommet sitt.». Dette bekreftes av far til Idun (16, Down syndrom) som beskriver datterens lignende situasjon: «Hun sitter mye med dataen og er på sider som «youtube.com» og ser filmer, og serier... når hun er hjemme er hun lite sosial». Det viser seg at ungdommene med Down syndrom har til dels mindre kontakt med andre ungdommer i fritiden. Dette kan ha ført til at denne gruppen ungdommer i mindre grad har fått like stort utbytte av å bruke datamaskinen for sosiale formål. Foreldrene påpeker at de anser ungdommene som ensomme og med lite sosialt nettverk utenom

skolen, samt at ungdommene ikke benytter data som et sosialt verktøy for å komme i kontakt med andre ungdommer.

4.0 Avslutning

Det har i mindre grad blitt rettet fokus på betydningen fritidsaktivitet har for unge med nedsatt funksjonsevne og hvordan aktiviteter etter skolen kan påvirke vellykket integrering og inkludering i det norske samfunnet (Løvgren, 2009). Til tross for regjeringens satsning for å skape et inkluderende samfunn for alle gjennom individuelt tilpassede fritidstilbud (St. meld. nr. 40, 2002-2003), viser forskning at unge med nedsatt funksjonsevne i mindre grad deltar i samfunnsaktiviteter (Grue, 2001). Fritid kan gi unge erfaringer og kvalifikasjoner som er viktige både i arbeidslivet og for deltakelse i samfunnet (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009; Løvgren, 2009). Utgangspunktet for studien har vært å avdekke respondentenes opplevelser med deltagelse i fritidsaktiviteter, samt belyse hvilken innvirkning sosiale barrierer og muligheter for deltagelse kan ha for integreringen for unge funksjonsnedsatte på denne arenaen.

Denne studien presenter forholdet mellom ungdommer med nedsatt funksjonsevne og deres fritid. Ulike forutsetninger og behov til deltagelse og sosialt samvær, samt større forskjeller i type funksjonsnedsettelse blant ungdommene har påvirket ungdommenes deltagelse i organiserte fritidsaktiviteter. Måten fritidsaktivitetene er organisert og mulighetene ungdommene har for å skape nye vennskap ved å delta i aktiviteten, har vist seg å ha betydning for deltagelsen videre i organiserte fritidsaktiviteter. Ungdommene og deres foreldre har gitt uttrykk for at de anser det som bedre å være sammen med andre som har samme type funksjonshemming, da de ikke skiller seg ut fra miljøet og føler at de kan være seg selv.

Flere av ungdommene i undersøkelsen valgte uorganiserte fritidsaktiviteter i hjemmet fremfor å delta på organiserte fritidsaktiviteter som ikke var tilpasset deres ønsker og behov. Den uorganiserte fritiden ble ofte brukt til lite fysisk stimulerende aktiviteter, hvor flertallet av ungdommene anvendte denne tiden til bruk av data og fjernsyn. Dette bekreftes i tidligere forskning (King et al. 2010; Yalon- Chamovitz og Weiss, 2007). Flertallet av ungdommene som deltok i undersøkelsen var fornøyde med det kommunale støtteordningstilbudet, som de mottok i

form av støttekontakt eller «Tilrettelagt fritid». Gjennom støttekontaktordningstilbudet ble ungdommene ofte engasjert i fritidsaktiviteter utenfor hjemmet.

Noen foreldre har utviklet egne metoder for å øke kvaliteten og regelmessigheten til ungdommens fritidstilbud. I undersøkelsen kom det fram at noen foreldre har skapt egne individuelt tilpassede aktivitetstilbud. Slike aktiviteter kunne komme i form av organiserte turer gjennom private klubber og venneforeninger. Andre foreldre har tatt seg tiden til å engasjere seg aktivt i flere sider av ungdommens fritid, som for eksempel å innta rollen som fotballtrener for ungdommens skoleklasse, eller redusere stillingsandel i jobb for å frigjøre mer tid sammen med ungdommen. Det var noen ungdommer med deres foreldre som valgte bort organiserte fritidsaktiviteter for å bryte med den strukturerte hverdagen de opplevde å ha. Dette for å muliggjøre rekreasjons tid i en ustrukturert arena. På en annen side har det kommet fram i undersøkelsen at ungdommene som ikke har fått deltatt i organiserte fritidsaktiviteter, har fått mindre sosial kontakt med andre jevnaldrende i skole og fritid. Det kom tydelig fram i intervjuene at turer arrangert av interesseorganisasjoner har ført til nye bekjentskap blant ungdommene. Noen av disse bekjentskapene har også i noen tilfeller ført til gode vennskap utenfor slike organiserte arrangement.

I intervjuene med familiene og ungdommene ble forholdet mellom ungdommen og deres foreldre og søsken beskrevet som en viktig del av ungdommens sosiale liv i fritiden. Ungdommene hadde kontakt med søsknene og deres venner når disse var på besøk. Bortsett fra dette besto den største andelen av ungdommenes sosiale kontakt i hjemmene med deres foreldre. Det viste seg at ungdommene i undersøkelsen heller prioriter kontakten med voksne fremfor å oppsøke kontakt med andre jevnaldrende ungdommer i fritiden. Noen av ungdommene forklarte at dette hadde en sammenheng med tidligere ervervede negative erfaringer.

Bruken av datamaskin som et kommunikasjonsmiddel og underholdningsverktøy har vært et gjennomgående tema hos flere av familienes ungdommer i undersøkelsen. Ungdommene med cerebral parese eller fysiske funksjonsnedsettelse har vist seg å være spesielt aktive i bruken av datamaskin og ulike kommunikasjonskanaler på internett. Flere av ungdommene fortalte at de mestret bruk av datamaskin. Opplevelsen av å snakke med andre på datamaskin over internett blir beskrevet som en tryggere måte å kommunisere på, hvor fysiske og sosiale barrierer ikke er

like fremtredende. Dette har medført til at ungdommene i undersøkelsen har følt mer aksept i fra andre ungdommer i en slik setting.

Resultatene av denne studien fremhevet ungdommenes egne erfaringer med fritid ut i fra besvarelser fra både ungdommene selv og deres foreldre. I de fleste av intervjuene hvor ungdommene deltok har de sammen med deres foreldre besvart spørsmålene. Det kan anses som hensiktsmessig i fremtidige undersøkelser å intervju ungdommene separat fra deres foreldre, da dette har vist seg å kunne ha en betydning for hvordan og hvor mye ungdommene selv besvarer spørsmålene i intervjuet.

5.0 Referanseliste

Arbeidsdepartementet (2011) *Innspill til Regjeringens sysselsettingsstrategi for personer med nedsatt funksjonsevne*. [Online]. Tilgjengelig fra:

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/rapporter_planer/rapporter/2011/innspill-til-regjeringens-sysselsettings.html?id=631673 [lest: 20.01.11]

Barne- og likestillingsdepartementet (2009) *Ungdoms fritidsmiljø. Ungdom, demokratisk deltakelse og innflytelse*. [Online]. Tilgjengelig fra:

http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Barn%20og%20Ungdom/Ungdoms_fritidsmiljoe.pdf [lest: 17.04.11]

Fauske H., Øia T. (2003) *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag, s. 1-335.

Frambu: senter for sjeldne funksjonshemninger (2006) *Organisering av fritidstilbud til funksjonshemmede*. [Online]. Tilgjengelig fra:

http://www.frambu.no/modules/module_123/proxy.asp?I=1276&C=1&D=2 [lest: 06.12.10]

De forente nasjoner (2006) *FN-konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=259> [lest: 21.10.11]

De forente nasjoner (FN). Standardregel 7. I: *Den universelle menneskerettighetsdeklarasjon*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> [lest: 25.11.09]

De forente nasjoner (FN). Standardregel 24. I: *Den universelle menneskerettighetsdeklarasjon*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> [lest: 25.11.09]

De forente nasjoner (FN). Standardregel 27. I: *Den universelle menneskerettighetsdeklarasjon*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> [lest: 25.11.09]

De forente nasjoner (FN). Standardregel 29. I: *Den universelle menneskerettighetsdeklarasjon*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> [lest: 25.11.09]

Goffman (1963) *Stigma: notes on the management of spoiled identity*. New Jersey, Prentice-Hall: Englewood Cliffs, s. 9-173.

Grue L. (2001) *Funksjonshemmet ungdom og livskvalitet*. Oslo: Gyldendal, s. 1-206.

Grue L. (2004) *Funksjonshemmet er bare et ord: forståelser, fremstillinger og erfaringer*. Oslo: Abstrakt forlag, s. 1-304.

Harding J., Harding K., Jamieson P., Mullally M., Politi C., Wong-Sing E., Law M., Petrenchik T., (2009) Children with disabilities' perceptions of activity participation and environments: A pilot study I: *Canadian journal of occupational therapy*. Scarborough: Caot Publications Ace, 76 (3): 133-144.

Kang Lin-Ju, Palisano R. J., Orlin M. N., Chiarello L., A., King G., A., Polansky M. (2010) Determinants of social participation - with friends and others who are not family members – for youths with cerebral palsy. I: *Physical Therapy: journal of the american physical therapy association*. California: Vol. 90, Nr. 12.

King G., Law M., King S., Rosenbaum P., Kertoy M. K., Young N. (2003) A conceptual model of the factors affecting the recreation and leisure participation of children with disabilities. *Physical & occupational therapy in pediatrics*, 23 (1), s. 63-90. Ontario: Informa Healthcare.

King G., Law M., Hurley P., Petrenchik T., Schwellnus H. (2010) *A developmental comparison of the out-of-school recreation and leisure activity participation of boys and girls with and without physical disabilities*. Ontario: Routledge.

Kvale S. (2007) *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal norsk forlag AS: Oslo, s. 19-215.

Larsen R. og Buss D. (2008) *Personality Psychology: domains of knowledge about human nature*. New York: McGraw-Hill, s. 462-520.

Law M., King G., King S., Kertoy M., Hurley P., Rosenbaum P., Young N., Hanna S. (2006) Patterns of participation in recreational and leisure activities among children with complex physical disabilities. I: *Developmental medicine & child neurology*. Sheffield: Blackwell Publishing Ltd., 48 (5), s. 337-342.

Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven) (2009) [Online]. Tilgjengelig fra:

http://lovdata.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/all/nl-20080620-042.html&emne=diskriminerings*%20%2b%20og*%20%2b%20tilgjengelighetslov*&
[lest:15.02.11]

Løvgren M. (2009) *Unge funksjonshemmede: selvbilde, sosial tilhørighet og deltakelse I fritidsaktiviteter*. NOVA Rapport, nr. 9, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, s. 1-64.

Malterud K. (2006) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget AS, s. 19-211.

Midtsundstad, A (2005) *Tillit, mestring og selvforståelse: En oppgave med fokus på inkluderingsprosesser slik de møtes i arbeidet med metoden Fritid med bistand*.

Mastergradsoppgave i sosialt arbeid. Trondheim: Norges teknisk- naturvitenskaplige universitet. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.fritidforalle.no/media/3610/mastergraden.pdf> [lest: 24.10.10]

NOU (2005:8) *Likeverd og tilgjengelighet: Rettslig vern mot diskriminering på grunnlag av nedsatt funksjonsevne. Bedret tilgjengelighet for alle*. Oslo: Justis- og politidepartementet.

[Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.regjeringen.no/Rpub/NOU/20052005/008/PDFS/NOU200520050008000DDDDPDFS.pdf> [lest: 04.01.11]

Solish A., Perry A. og Mines P. (2009) *Participation of children with and without disabilities in social, recreational and leisure activities*. Toronto: Blackwell Publishing Ltd.

Stewart D., Stavness C., King G., Antle B., Law M. (2006) A critical appraisal of literature reviews about the transition to adulthood for youth with disabilities. I: *Physical & occupational therapy in pediatrics*. Ontario, 26 (4), s. 5-24.

St. meld. nr. 39 (2001-2002) *Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.

St. meld. nr. 39 (2006-2007) *Frivillighet for alle*. Oslo: Kulturdepartementet.

St. meld. nr. 40 (2002-2003) *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer: Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Trondheim kommune (2011) *Visjon for tilrettelagt fritid*. [Online]. Tilgjengelig fra: <http://www.trondheim.kommune.no/content/1117692588/Om-fagområdet> [lest: 21.10.11]

Tøssebro J. og Ytterhus B. (2006) *Funksjonshemmede barn i skole og familie: inkluderingsideal i hverdagspraksis*. Trondheim: Gyldendal akademisk.

Wendelborg C. og Kvello Ø. (2009) *Perceived social acceptance and peer intimacy among children with disabilities in regular schools in Norway*. Trondheim: Blackwell Publishing Ltd.

Wendelborg C. og Ytterhus B. (2009) Sosialt samvær og deltakelse med jevnaldrende i oppveksten: barn med funksjonsnedsettelse i Norge. I: *Funksjonshemming – politikk, hverdagsliv og arbeidsliv*. Red. Tøssebro J., Trondheim: Universitetsforlaget.

Wendelborg C. (2010)¹ *Barrierer mot deltagelse: familier med barn og unge med nedsatt funksjonsevne*. Forskningsrapport. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning, s. 1-49.

Wendelborg C. (2010)² *Å vokse opp med funksjonshemming i skole blant jevnaldrene*. Doktoravhandling. Trondheim: Norges teknisk- naturvitenskaplige universitet.

Yalon- Chamovitz S. og Weiss P. L. (2007) *Virtual reality as a leisure activity for young adults with physical and intellectual disabilities*. Haifa, Israel: Elsevier Ltd.

Ytterhus B., Wendelborg C., Lundebj H. (2008) *Managing turning points and transitions in childhood and parenthood – insights from families with disabled children in Norway*. Trondheim: Routledge.